

1. Ovim programom utvrđuju se mjere za: vršenje poslova od javnog interesa za zdravstvenu zaštitu bilja; bezbjednost hrane biljnog porijekla; GMO; sjemenski materijal poljoprivrednog bilja i sadni materijal; sredstva za zaštitu bilja, laboratorijska ispitivanja, nosioce poslova i način vršenja poslova sa planom upotrebe finansijskih sredstava i uslovima za sprovođenje mjera utvrđenih zakonima.

Sredstva u iznosu od **220.092,50€** predviđena ovim programom opredijeljena su Budžetom Crne Gore za 2017. godinu, Funkcionalna klasifikacija 41101 - Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja, Program 2622 - Uprava za bezbjednost hrane, veterinu i fitosanitarne poslove, na poziciji: 4149 – ostale usluge u iznosu od 217.092,50€ i na poziciji: 4132 – materijal za zdravstvenu zaštitu u iznosu od 3.000,00€.

Troškovi iskazani po pojedinim programima predstavljaju projektovane vrijednosti.

Za izvršenje programa odgovoran je organ uprave nadležan za fitosanitarne poslove (u daljem tekstu: Uprava).

Uprava može u toku izvršenja ovog programa vršiti izmjenu namjene korišćenja sredstava i sredstva preusmjeravati sa jednog programa na drugi, do visine ukupnih sredstava.

PROGRAMI	
Program 1	Program zdravstvene zaštite bilja
Komponenta 1.1	Posebni nadzor nad štetnim organizmima
Komponenta 1.2	Monitoring i fitosanitarne mjere
Komponenta 1.3	Stalni nadzor nad štetnim organizmima
Komponenta 1.4	Hitne fitosanitarne mjere
Komponenta 1.5	Stručno usavršavanje
Program 2	Program praćenja sredstava za zaštitu bilja, rezidua i sredstava za ishranu bilja
Komponenta 2.1	Monitoring rezidua pesticida u hrani biljnog i životinjskog porijekla
Komponenta 2.2	Monitoring nitrata u hrani biljnog porijekla
Komponenta 2.3	Monitoring zemljišta kao objekta za proizvodnju hrane biljnog porijekla na nivou primarne proizvodnje
Komponenta 2.4	Monitoring određenih kontaminenata u hrani i hrani za životinje neživotinjskog porijekla
Komponenta 2.5	Program zaštite voća sa monitoringom rezidua pesticida
Komponenta 2.6	Program zaštite povrtarskih kultura sa monitoringom rezidua pesticida
Komponenta 2.7	Program integralne zaštite bilja
Komponenta 2.8	Program post-registracijske kontrole sredstava za zaštitu bilja
Komponenta 2.9	Hitne mjere u oblasti primjene sredstava za zaštitu bilja i ishranu bilja (primarna proizvodnja)
Program 3	Program kontrolnih ispitivanja proizvodnje sjemenskog i sadnog materijala i biljni genetički resursi
Komponenta 3.1	Sjemenska proizvodnja krompira
Komponenta 3.2	Sjemenska proizvodnja žita
Komponenta 3.3	Program kontrolnog ispitivanja sjemenskog materijala
Komponenta 3.4	Program kontrolnog ispitivanja sadnog materijala
Komponenta 3.5	Program biljnih genetičkih resursa
Komponenta 3.6	Program kontrolnog ispitivanja sjemenskog i sadnog materijala na GMO
Komponenta 3.7	Program kontrolnog ispitivanja matičnih stabala sadnog materijala
Program 4	Materijali za posebne namjene (klopke, ex tempore testovi za štetne organizme, hemikalije)
Program 5	Tehnička i administrativna podrška implementaciji programa

PROGRAM 1 PROGRAM ZDRAVSTVENE ZAŠTITE BILJA

Cilj: Stabilno zdravstveno stanje bilja na teritoriji Crne Gore, blagovremeno otkrivanje i suzbijanje pojave i širenja štetnih organizama bilja, bi jnih proizvoda i objekata pod nadzorom, pravovremeno, pravilno, uspješno i racionalno sprovođenje fitosanitarnih mjera u praksi, sprječavanje ili umanjivanje gubitaka prinosa u biljnoj proizvodnji i stvaranje preduslova za očuvanje zdravlja bilja kao ključnog faktora za održivu i konkurentnu poljoprivredu.

Pravni osnov: Zakon o zdravstvenoj zaštiti bilja („Službeni list RCG”, broj 28/06, „Službeni list CG”, br. 28/11 i 48/15) sa podzakonskim aktima koji regulišu fitosanitarne mjere za sprječavanje unošenja, širenja i iskorjenjavanje štetnih organizama:

- Pravilnik o fitosanitarnim mjerama za drveni materijal za pakovanje u međunarodnom prometu („Službeni list CG”, broj 04/10);
- Pravilnik o fitosanitarnim mjerama za otkrivanje, sprječavanje širenja i suzbijanje gljive *Synchytrium endobioticum* (Schilb.) Perc., uzročnik rak krompira („Službeni list CG”, broj 15/10);
- Pravilnik o fitosanitarnim mjerama za otkrivanje, sprječavanje širenja i suzbijanje krompirovih cistolikih nematoda („Službeni list CG”, broj 43/10);
- Pravilnik o fitosanitarnim mjerama za otkrivanje, sprječavanje širenja i suzbijanje prstenaste truleži krtola krompira (Potato ring rot) koju prouzrokuje bakterija *Clavibacter michiganensis* (Smith) Davis et al. ssp. *sepedonicus* (Spieckermann et Kotthoff) Davis et al. („Službeni list CG”, broj 66/10);
- Pravilnik o fitosanitarnim mjerama za otkrivanje, sprječavanje širenja i suzbijanje smeđe truleži krtola krompira i bakterijskog uvenuća krompira i paradajza (Potato brown rot) koju prouzrokuje bakterija *Ralstonia solanacearum* (Smith) Yabuuchi et al. („Službeni list CG”, broj 67/10);
- Pravilnik o fitosanitarnim mjerama za sprječavanje unošenja, širenja i suzbijanje štetnih organizama i listama štetnih organizama bilja, bi jnih proizvoda i objekata pod nadzorom („Službeni list CG”, broj 39/11);
- Pravilnik o fitosanitarnim mjerama za sprječavanje unošenja, širenja i suzbijanje virusa mozaika pepina (*Pepino mosaic virus*) („Službeni list CG”, broj 54/11);
- Pravilnik o fitosanitarnim mjerama za sprječavanje unošenja, širenja i suzbijanje -*Thrips palmi* Karny iz Tajlanda („Službeni list CG”, broj 56/11);
- Pravilnik o fitosanitarnim mjerama za sprječavanje unošenja, širenja i suzbijanje *Potato spindle tuber viroid*-a koji prouzrokuje vretenavost krtola krompira („Službeni list CG”, broj 56/11);
- Pravilnik o fitosanitarnim mjerama za sprječavanje unošenja, širenja i suzbijanje *Phytophthora ramorum* Werres, De Cock & Man in't Veld. Sp. Nov. („Službeni list CG”, broj 11/12);
- Pravilnik o fitosanitarnim mjerama za sprječavanje unošenja, širenja i suzbijanje *Anoplophora chinensis* (Forster) („Službeni list CG”, broj 11/12);
- Pravilnik o fitosanitarnim mjerama za sprječavanje unošenja, širenja i suzbijanje kestenove ose galice-*Dryocosmus kuriphilus* Yasumatsu („Službeni list CG”, broj 20/12);
- Pravilnik o fitosanitarnim mjerama za sprječavanje unošenja, širenja i suzbijanje *Gibberella circinata* Nirenberg & O' Donnell („Službeni list CG”, broj 21/12);
- Pravilnik o fitosanitarnim mjerama za sprječavanje unošenja, širenja i suzbijanje *Rhynchophorus ferrugineus* (Oliver) („Službeni list CG”, broj 54/12);
- Pravilnik o fitosanitarnim mjerama za suzbijanje i uništavanje korovske biljke ambrozija – *Ambrosia artemisiifolia* L. (spp.) („Službeni list CG”, broj 55/13);
- Akcioni plan za eradicaciju i suzbijanje crvenog surlaša palmi - *Rhynchophorus ferrugineus* (Oliver);
- Pravilnik o fitosanitarnim mjerama za iskorjenjavanje i suzbijanje borove nematode *Bursaphelenchus xylophilus* (Steiner et Buhner) Nickle et al. („Službeni list CG”, broj 12/14);
- Pravilnik o fitosanitarnim mjerama za sprječavanje unošenja i širenja štetnih organizama *Xanthomonas campestris*, *Cercospora angolensis* Carv. et Mendes i *Guignardia citricarpa* Kiely („Službeni list CG”, broj 19/14);
- Pravilnik o fitosanitarnim mjerama za sprječavanje unošenja i širenja štetnog organizma *Guignardia citricarpa* Kiely („Službeni list CG”, broj 29/14);
- Pravilnik o fitosanitarnim mjerama za sprječavanje unošenja i širenja bakterije *Ralstonia solanacearum* (Smith) Yabuuchi et al. („Službeni list CG”, broj 31/14);
- Pravilnik o fitosanitarnim mjerama za sprječavanje unošenja i širenja štetnog organizma *Clavibacter michiganensis* ssp. *sepedonicus* (Spieckermann et Kotthoff) Davis et al. („Službeni list CG”, broj 41/14);
- Naredba o sprovođenju hitnih fitosanitarnih mjera radi sprječavanja unošenja i širenja crevenog surlaša palmi *Rhynchophorus ferrugineus* (Oliver) („Službeni list CG”, broj 9/15);
- Naredba o sprovođenju hitnih fitosanitarnih mjera radi sprječavanja širenja i suzbijanje crevenog surlaša palmi *Rhynchophorus ferrugineus* (Oliver) („Službeni list CG”, broj 18/15);
- Naredba o zabrani unošenja bilja *Catharanthus* G. Don, *Nerium* L., *Olea* L., *Prunus* L., *Malva* L., *Portulaca* L., *Quercus* L., i *Sorghum* L. porijeklom iz Italije - Pokrajina Apulija („Službeni list CG”, broj 24/15);
- Pravilnik o fitosanitarnim mjerama za sprječavanje unošenja i širenja bakterije *Xylella fastidiosa* (Wells et al.) („Službeni list CG”, broj 36/15);
- Pravilnik o fitosanitarnim mjerama za sprječavanje unošenja i širenja *Anoplophora chinensis* (Forster) („Službeni list CG”, broj 43/15);
- Pravilnik o fitosanitarnim mjerama za sprječavanje unošenja i širenja azijske strižibube *Anoplophora glabripennis* (Motschulsky) („Službeni list CG”, broj 61/15).

Odgovorna institucija: Uprava – Fitosanitarni sektor - Odsjek za zdravstvenu zaštitu bilja.

Uključene institucije:

- ovlaštene visoko školske ustanove za vršenje javnih poslova u oblasti zdravstvene zaštite bilja;
- organ uprave nadležan za šume;
- fitosanitarna inspekcija;
- inspekcija nadležna za šume.

Aktivnosti:

KOMPONENTA 1.1: POSEBNI NADZOR NAD ŠTETNIM ORGANIZMIMA

Posebni nadzor je postupak sistematskog prkupljanja i čuvanja podataka o štetnim organizmima, koji uključuje podatke dobjene inspekcijskim pregledima, kao i praćenje zdravstvenog stanja bilja i sistematsko istraživanje na područjima u kojima su štetni organizmi prisutni ili n jesu prisutni.

To su jasno definisane aktivnosti u cilju utvrđivanja prisustva pojedinih štetnih organizama, kroz zdravstvene preglede bilja, biljnih proizvoda i objekata pod nadzorom, pr kupljanje uzoraka, laboratorijska ispitivanja i druge aktivnosti u skladu sa propisanim zakonskim obavezama i odgovarajućim propisima EU, procedurama Evropske i mediteranske organizacije za zaštitu bilja (EPPO) i standardima Međunarodne konvencije o zaštiti bilja (IPPC) u cijelu sprovedenja fitosanitarnih mjera.

1.1.1 Posebni nadzor *Globodera pallida* i *Globodera rostochiensis* (krompirove cistolike nematode)

Posebni nadzor vrši se radi utvrđivanja prisustva i sprječavanja unošenja krompirovih cistolikih nematoda i obuhvata:

1. uzorkovanje zemljišta sa prijavljenih parcela (100%) za proizvodnju sjemenskog krompira u periodu prije sjetve (1 uzorak/ha);
2. uzorkovanje zemljišta sa parcela prijavljenih za proizvodnju merkantilnog krompira, u periodu:
 - prije sjetve ili;
 - poslije vizuelnog pregleda korijena sa mjesta gdje su vidljivi simptomi ili;
 - u toku ili neposredno nakon žetve zemlja zajedno sa krtolama krompira (5% ukupnih površina);
3. uzorkovanje krtola sjemenskog i merkantilnog krompira u prometu.

Uzorkovanje zemlje sa parcela za proizvodnju sjemenskog i merkantilnog krompira vrše fitosanitarni inspektori, a laboratorijska ispitivanja obavljaju se u fitosanitarnoj laboratoriji – laboratorija za nematologiju.

Uzorkovanje krtola sjemenskog i merkantilnog krompira u prometu vrše fitosanitarni inspektori, a laboratorijska ispitivanja obavljaju se u fitosanitarnoj laboratoriji – laboratorija za nematologiju.

Laboratorijska ispitivanja vrše se u skladu sa metodama ekstrakcije krompirovih cistolikih nematoda, koje su propisane dijagnostičkim postupcima za *Globodera pallida* i *Globodera rostochiensis* (EPPO standardi).

Projektovani broj uzoraka: 130 za sjemensku proizvodnju krompira i 0,5 % od ukupne površine pod merkantilnim krompirom.

1.1.2 Posebni nadzor *Bursaphelenchus xylophilus*

Fitosanitarni rizik od unošenja i širenja borove nematode zahtijeva sprovođenje posebnog nadzora na teritoriji Crne Gore. Unošenje i širenje borove nematode imalo bi negativan uticaj na privredu, društvo i ekologiju u Crnoj Gori. Posebni nadzor sprovodi se pregledima „osjetljivog bilja“ (osim plodova i sjemena) rodova *Abies* Mill., *Cedrus* Trew, *Larix* Mill., *Picea* A. Dietr., *Pinus* L., *Pseudotsuga* Carr. i *Tsuga* Carr; pregledima „osjetljivog drveta“ četinaru *Coniferales* (osim rezanog drveta i trupaca rodova *Taxus* L. i *Thuja* L.) i pregledima „osjetljive kore“ četinaru *Coniferales*. Posebni nadzor borove nematode podrazumijeva sakupljanje i laboratorijska ispitivanja uzoraka osjetljivog bilja, drveta i kore, kao i vektora (insekti roda *Monochamus*), a broj uzoraka se određuje u skladu sa važećim naučnim i tehničkim principima. Uzorkovanje i laboratorijsko ispitivanje na prisustvo borove nematode vrši se naročito na uginulom osjetljivom bilju i bilju lošeg zdravstvenog stanja u područjima pogođenim požarima ili olujama odnosno generalno na oslabljenim stablima, kao i na oblicama i drugim djelovima nastalim sječanjem drveta ili prirodnim ostacima nastalim uticajem biotskih faktora ili stablima u parkovima i drugim mjestima van šumskog područja u neposrednoj blizini graničnih prelaza, drvoprerađivačkih kapaciteta, skladišta drveta u različitim oblicima (oblica, cjepanica dasaka, piljevine) kao i kapacitetima za preradu drveta i eksploataciju šuma.

Sastavni dio posebnog nadzora su uzorci drveta koje uzima fitosanitarna inspekcija prilikom fitosanitarnog pregleda drvenog materijala za pakovanje koji se uvozi, a porijeklom je iz vanevropskih zemalja radi laboratorijskih ispitivanja na prisustvo borove nematode u skladu sa godišnjim planom službenih kontrola. Troškovi laboratorijskog ispitivanja prilikom uvoza padaju na teret uvoznika.

Projektovani broj uzoraka: 20.

1.1.3 Posebni nadzor *Radopholus similis*

Posebni nadzor vrši se radi sprječavanja unošenja, kao i radi potvrđivanja statusa nematode *Radopholus similis*, koja se nalazi na Listi II.A.I.

Radopholus similis je zemljišna nematoda, veoma polifagna, a najznačajniji domaćini su vrste iz porodica *Araceae*, *Marantaceae*, *Sterilizaceae* i drugi domaćini.

Sastavni dio posebnog nadzora predstavljaju i uzorci navedenog osjetljivog bilja iz uvoza u skladu sa godišnjim planom službenih kontrola. Troškovi laboratorijskog ispitivanja prilikom uvoza padaju na teret uvoznika.

Uzimanje uzoraka vrše fitosanitarni inspektori, a laboratorijska ispitivanja obavljaju se u fitosanitarnoj laboratoriji – laboratorija za nematologiju.

1.1.4 Posebni nadzor *Potato spindle tuber viroid*

Posebni nadzor vrši se radi sprječavanja unošenja *Potato spindle tuber viroid* koji prouzrokuje vretenavost krtola krompira.

Nadzor se vrši nad biljem namijenjenim sadnji, uključujući sjeme, iz roda *Brugmansia* Pers. i vrste *Solanum jasminoides* Paxton, kao i nad gajenim biljem (krompir i paradajz).

Uzorke uzimaju fitosanitarni inspektori prilikom kontrole registrovanih subjekata.

Projektovani broj uzoraka 20.

Sastavni dio ovog nadzora su uzorci iz uvoza u skladu sa godišnjim planom službenih kontrola. Troškovi laboratorijskog ispitivanja prilikom uvoza padaju na teret uvoznika.

Nadzor obuhvata i rezultate stručne kontrole nad proizvodnjom sjemenskog krompira u dijelu provjere zdravstvenog stanja prilikom sertifikacije sjemenskog krompira Program 3. Program kontrolnih ispitivanja sjemenske proizvodnje i biljni genetički resursi Komponenta: 3.1 Sjemenska proizvodnja krompira.

1.1.5 Posebni nadzor *Synchytrium endobioticum* (Potato Wart Disease)

Posebni nadzor *Synchytrium endobioticum* (Potato Wart Disease) vrši se u proizvodnji merkantilnog krompira.

U slučaju sumnje na prisustvo štetnog organizma uzima se uzorak radi laboratorijskog ispitivanja.

Uzorkovanje krtola merkantilnog krompira u proizvodnji i prometu vrše fitosanitarni inspektori, a laboratorijska ispitivanja obavljaju se u fitosanitarnoj laboratoriji – laboratorija za mikologiju.

Nadzor obuhvata i rezultate stručne kontrole nad proizvodnjom sjemenskog krompira u dijelu provjere zdravstvenog stanja prilikom sertifikacije sjemenskog krompira Programa 3. Programa kontrolnih ispitivanja sjemenske proizvodnje i biljni genetički resursi Komponenta: 3.1 Sjemenska proizvodnja krompira.

1.1.6 Posebni nadzor *Phytophthora ramorum*

Posebni nadzor vrši se radi sprječavanja unošenja *Phytophthora ramorum*.

Osjetljivo bilje, osim plodova i sjemena, je bilje sljedećih rodova i vrsta: *Acer macrophyllum* Pursh, *Acer pseudoplatanus* L., *Adiantum aleuticum* (Rupr.) Paris, *Adiantum jordanii* C. Muell., *Aesculus californica* (Spach) Nutt., *Aesculus hippocastanum* L., *Arbutus menziesii* Pursh., *Arbutus unedo* L., *Arctostaphylos* spp. Adans, *Calluna vulgaris* (L.) Hull, *Camellia* spp. L., *Castanea sativa* Mill., *Fagus sylvatica* L., *Frangula californica* (Eschsch.) Gray, *Frangula purshiana* (DC.) Cooper, *Fraxinus excelsior* L., *Griselinia littoralis* (Raoul), *Hamamelis virginiana* L., *Heteromeles arbutifolia* (Lindley) M. Roemer, *Kalmia latifolia* L., *Laurus nobilis* L., *Leucothoe* spp. D. Don, *Lithocarpus densiflorus* (Hook. & Arn.) Rehd., *Lonicera hispidula* (Lindl.) Dougl. ex Torr. & Gray, *Magnolia* spp. L., *Michelia doltsopa* Buch.-Ham. ex DC, *Nothofagus obliqua* (Mirbel) Blume, *Osmanthus heterophyllus* (G. Don) P. S. Green, *Parrotia persica* (DC) C.A. Meyer, *Photinia x fraseri* Dress, *Pieris* spp. D. Don, *Pseudotsuga menziesii* (Mirbel) Franco, *Quercus* spp. L., *Rhododendron* spp. L., isključujući *Rhododendron simsii* Planch., *Rosa gymnocarpa* Nutt., *Salix caprea* L., *Sequoia sempervirens* (Lamb. ex D. Don) Endl., *Syringa vulgaris* L., *Taxus* spp. L., *Trientalis latifolia* (Hook), *Umbellularia californica* (Hook. & Arn.) Nutt., *Vaccinium ovatum* Pursh i *Viburnum* spp. L.

Osjetljivo drvo je drvo sljedećih rodova i vrsta: *Acer macrophyllum* Pursh, *Aesculus californica* (Spach) Nutt., *Lithocarpus densiflorus* (Hook. & Arn.) Rehd., *Quercus* spp. L. i *Taxus brevifolia* Nutt.

Osjetljiva kora je izolovana kora s jedećih rodova i vrsta: *Acer macrophyllum* Pursh, *Aesculus californica* (Spach) Nutt., *Lithocarpus densiflorus* (Hook & Arn.) Rehd., *Quercus* spp. L. i *Taxus brevifolia* Nutt.

Fitosanitarni preglede i uzorkovanje vrše fitosanitarni inspektori sa akcentom na sljedeće osjetljivo bilje: *Rhododendron* spp. L., *Viburnum* spp. L., *Camellia* spp. L., *Pieris* spp. D. Don, *Syringa vulgaris* L., *Taxus* spp. L., u rasadnicima, vrtnim centrima i na javnim gradskim površinama na teritoriji Crne Gore.

Sastavni dio ovog nadzora su uzorci iz uvoza u skladu sa godišnjim planom službenih kontrola. Troškovi laboratorijskog ispitivanja prilikom uvoza padaju na teret uvoznika.

Laboratorijska ispitivanja obavljaju se u fitosanitarnoj laboratoriji – laboratorija za mikologiju.

1.1.7 Posebni nadzor *Gibberella circinata*

Posebni nadzor vrši se radi sprječavanja unošenja *Gibberella circinata*.

Posebni nadzor se vrši na bilju roda *Pinus* L. i vrste *Pseudotsuga menziesii*, namijenjenom sadnji, uključujući sjeme i šišarke, namijenjene razmnožavanju.

Fitosanitarni preglede i uzorkovanje vrše fitosanitarni inspektori prilikom kontrole registrovanih subjekata najmanje dva puta godišnje u periodu od maja do oktobra, kao i u parkovima, okućnicama i drugim površinama.

Zdravstvene preglede i uzorkovanje vrše inspektori nadležni za šume i šumske rasadnike prilikom kontrole registrovanih subjekata u rasadnicima, u šumskim sastojinama, najmanje dva puta godišnje u periodu od maja do oktobra.

Sastavni dio ovog nadzora su uzorci iz uvoza u skladu sa godišnjim planom službenih kontrola. Troškovi laboratorijskog ispitivanja prilikom uvoza padaju na teret uvoznika.

Laboratorijska ispitivanja obavljaju se u fitosanitarnoj laboratoriji – laboratorija za mikologiju.

1.1.8 Posebni nadzor *Ralstonia solanacearum* i *Clavibacter michiganensis* subsp. *sepedonicus*

Posebni nadzor vrši se radi sprječavanja unošenja *Ralstonia solanacearum* na krtolama (sjemenskog i merkantilnog) krompira (*Solanum tuberosum* L.).

Laboratorijska ispitivanja vrše se u skladu sa propisom i standardnim postupcima za dijagnozu, otkrivanje i identifikaciju bakterije *Ralstonia solanacearum* (Smith) Yabuuchi et al..

Posebni nadzor vrši se radi sprječavanja unošenja *Clavibacter michiganensis* (Smith) Davis et al. ssp. *sepedonicus* (Spieckermann et Kotthoff) Davis et al..

Nadzor obavlja odgovorno lice u fitosanitarnoj laboratoriji – laboratorija za bakteriologiju.

Nadzor obuhvata zdravstvene preglede krtola sjemenskog i merkantilnog krompira, biljaka krompira (*Solanum tuberosum* L.) i ako je potrebno laboratorijska ispitivanja.

Nadzor obuhvata i rezultate stručne kontrole nad proizvodnjom sjemenskog krompira u dijelu provjere zdravstvenog stanja prilikom sertifikacije sjemenskog krompira Program 3. Program kontrolnih ispitivanja sjemenske proizvodnje i biljni genetički resursi Komponenta: 3.1 Sjemenska proizvodnja krompira.

Laboratorijska ispitivanja obavljaju se u fitosanitarnoj laboratoriji – laboratorija za bakteriologiju.

1.1.9 Posebni nadzor *Rhynchophorus ferrugineus*

Posebni nadzor se vrši radi sprječavanja širenja i suzbijanje *Rhynchophorus ferrugineus* (Oliver) na osjetljivom bilju.

Osjetljivo bilje je bilje, osim plodova i sjemena, koje u osnovi stabla ima prečnik preko 5 cm i pripada sljedećim vrstama: *Areca catechu*, *Arecastrum romanzoffianum* (Cham) Becc, *Arenga pinnata*, *Borassus flabellifer*, *Brahea armata*, *Butia capitata*, *Calamus merillii*, *Caryota maxima*, *Caryota cumingii*, *Chamaerops humilis*, *Cocos nucifera*, *Corypha gebanga*, *Corypha elata*, *Elaeis guineensis*, *Howea forsteriana*, *Jubea chilensis*, *Livistona australis*, *Livistona decipiens*, *Metroxylon sagu*, *Oreodoxa regia*, *Phoenix canariensis*, *Phoenix dactylifera*, *Phoenix theophrasti*, *Phoenix sylvestris*, *Sabal umbraculifera*, *Trachycarpus fortunei* i rodu *Washingtonia* spp.

Posebni nadzor obuhvata zdravstveni pregled osjetljivog bilja na teritoriji opština van obilježene područja radi praćenja mogućih pravaca širenja ovog štetnog organizma.

Nadzor obavlja odgovorno lice u fitosanitarnoj laboratoriji – laboratorija za entomologiju.

1.1.10 Posebni nadzor *Anoplophora chinensis*

Posebni nadzor radi sprječavanja unošenja i širenja *Anoplophora chinensis* (Forster) vrši se na određenom bilju.

Određeno bilje je bilje namijenjeno sadnji, osim sjemena, čiji je prečnik stabla ili korijenovog vrata na najdebljem dijelu 1cm ili veći, s jedećih rodova i vrsta: *Acer* spp., *Aesculus hippocastanum*, *Alnus* spp., *Betula* spp., *Carpinus* spp., *Citrus* spp., *Cornus* spp., *Corylus* spp., *Cotoneaster* spp., *Crataegus* spp., *Fagus* spp., *Lagerstroemia* spp., *Malus* spp., *Platanus* spp., *Populus* spp., *Prunus laurocerasus*, *Pyrus* spp., *Rosa* spp., *Salix* spp. i *Ulmus* spp.

Poseban nadzor vrše fitosanitarni inspektori, inspektori nadležni za šume i šumske rasadnike i odgovorno lice fitosanitarne laboratorije – laboratorija za entomologiju, prilikom zdravstvene kontrole registrovanih subjekata za proizvodnju i distribuciju sadnog materijala određenog bilja.

Sastavni dio ovog nadzora su uzorci iz uvoza u skladu sa godišnjim planom službenih kontrola. Troškovi laboratorijskog ispitivanja prilikom uvoza padaju na teret uvoznika.

Laboratorijska ispitivanja obavljaju se u fitosanitarnoj laboratoriji – laboratorija za entomologiju.

Sastavni dio posebnog nadzora su i nadzori koje vrši Uprava za šume nad određenim biljem u skladu sa posebnim zakonom koji uređuje šume.

Uprava za šume i šumarska inspekcija dostavljaju izvještaje o izvršenim nadzorima Upravi radi sveobuhvatnog praćenja ovog štetnog organizma.

1.1.11 Posebni nadzor i fitosanitarne mjere *Anoplophora glabripennis*

Posebni nadzor i fitosanitarne mjere vrše se naročito u obilježenoj području, kao i na određenom bi ju i biljkama domaćinima u širem području primorskih opština u skladu sa rizikom.

Posebni nadzor obuhvata detaljni zdravstveni pregled biljaka domaćina sa laboratorijskim ispitivanjima uzetih uzoraka.

Posebni nadzor vrši odgovorno lice fitosanitarne laboratorije koje po potrebi za uzimanje uzoraka angažuje lica sa specifičnim stručnim sposobnostima: sječa drveta, penjanje na visine, krčenje nepristupačnih površina, nošenje i izvlačenje drvenog materijala i druge specifične poslove potrebne radi pravilnog vršenja zdravstvenog pregleda.

Takođe je odgovorno i za koordinaciju aktivnosti, pravovremeno obavještavanje, davanje savjeta, predlaganje i sprovođenje fitosanitarnih mjera u saradnji sa fitosanitarnim inspektorima, vršenje laboratorijskih ispitivanja i izrada predloga instrukcija za vršenje zdravstvenog pregleda radi otkrivanja *Anoplophora glabripennis* (Motschusky).

1.1.12 Laboratorijska ispitivanja - *Anoplophora glabripennis*

Laboratorijska ispitivanja uzoraka sa sumnjom na *Anoplophora glabripennis* (Motschusky) vrše se u fitosanitarnoj laboratoriji – laboratorija za entomologiju.

Uzorci se dostavljaju u sklopu Plana zaštite šuma za 2017. godinu Uprave za šume na biljkama domaćinima u skladu sa Pravilnikom o fitosanitarnim mjerama za sprječavanje unošenja i širenja azijske strižibube *Anoplophora glabripennis* (Motschusky) („Službeni list CG“, broj 61/2015).

Uzorke dostavljaju i fitosanitarni inspektori, inspektori nadležni za šume i šumske rasadnike a po potrebi i Komunalna javna preduzeća. Uprava za šume dostavlja izvještaj o izvršenim nadzorima Upravi radi sveobuhvatnog praćenja ovog štetnog organizma.

1.1.13 Posebni nadzor *Epitrix cucumeris*, *Epitrix similis*, *Epitrix subcrinita*, *Epitrix tuberis*

Posebni nadzor se vrši radi sprječavanja unošenja *Epitrix cucumeris*, *Epitrix similis*, *Epitrix subcrinita*, *Epitrix tuberis*. Nadzor se vrši nad proizvodnjom merkantilnog krompira.

Nadzor se vrši nad krtolama *Solanum tuberosum* L., namijenjene sadnji u sklopu postupka proizvodnje sjemenskog krompira, prema potrebi nad ostalim biljkama domaćinima.

Sastavni dio posebnog nadzora predstavljaju i uzorci navedenog osjetljivog bilja iz uvoza (krtole sjemenskog i merkantilnog krompira).

Nadzor obuhvata i rezultate stručne kontrole nad proizvodnjom sjemenskog krompira u dijelu provjere zdravstvenog stanja prilikom sertifikacije sjemenskog krompira Programa 3. Programa kontrolnih ispitivanja sjemenske proizvodnje i biljni genetički resursi Komponenta: 3.1 Sjemenska proizvodnja krompira.

Laboratorijska ispitivanja obavljaju se u fitosanitarnoj laboratoriji – laboratorija za entomologiju.

1.1.14 Posebni nadzor *Xanthomonas campestris* pv. *pruni* i *Pseudomonas syringae* pv. *persicae*

Posebni nadzor *Xanthomonas campestris* pv. *pruni* i *Pseudomonas syringae* pv. *persicae* vrši se u cilju potvrde statusa štetnih organizma.

Štetni organizmi *Xanthomonas campestris* pv. *pruni* i *Pseudomonas syringae* pv. *persicae* se nalaze na Listi II.A - Odjeljak II.

U Crnoj Gori fitopatogena bakterija *Xanthomonas arboricola* pv. *pruni* (Vauterin i sar., 1995, sinonim *X. campestris* pv. *pruni* (Smith), je do sada otkrivena i proučavana samo na bademu i to isključivo na području Podgorice (Panić et al., 1996).

Ekonomski značaj fitopatogenih bakterija *Xanthomonas campestris* pv. *pruni* i *Pseudomonas syringae* pv. *persicae* je vrlo veliki, te je potrebno utvrditi eventualno prisustvo fitopatogenih bakterija i u drugim lokalitetima u Crnoj Gori i na drugim važnijim domaćinima (breskva, nektarina, šljiva, kajsja).

Nadzor se vrši nad *Prunus* vrstama, od kojih su najznačajnije šljiva (*P. domestica*), nektarina (*P. persica* var. *nectarina*), breskva (*P. persica*), kajsija (*P. armeniaca*), badem (*P. amygdalus*), trešnja (*P. avium*) i višnja (*P. cerasus*).

Program posebnog nadzora *Xanthomonas campestris* pv. *pruni* i *Pseudomonas syringae* pv. *persicae* obuhvata vizuelne preglede proizvodnih zasada i sadnog materijala bilja *Prunus* spp., kao i prilikom kupljanja uzoraka (od ranog proljeća do juna mjeseca), izolaciju bakterija u fitosanitarnoj laboratoriji – laboratorija za bakteriologiju na hranjivim podlogama, kao i provjeru patogenosti dobijenih izolata.

Nadzor se vrši prikupljanjem uzoraka i laboratorijskim ispitivanjima u skladu sa protokolom Evropske i mediteranske organizacije za zaštitu bilja (EPPO).

Posebni nadzor obuhvata i zdravstveni pregled osjetljivog bilja od strane fitosanitarne inspekcije prilikom uvoza.

Troškovi laboratorijskog ispitivanja prilikom uvoza padaju na teret uvoznika.

1.1.15 Posebni nadzor *Pseudomonas syringae* pv. *actinidiae*

Posebni nadzor se vrši radi sprječavanja unošenja i širenja *Pseudomonas syringae* pv. *actinidiae* Takawa, Serizawa, Ichikawa, Tsuyumu & Goto, koji je uzročnik bakterijskog raka kivija.

Nadzor se vrši u rasadnicima gdje se uzgajaju biljke *Actinidia* Lindl. namijenjene sadnji, prikupljanjem uzoraka i laboratorijskim ispitivanjima u skladu sa protokolom Evropske i mediteranske organizacije za zaštitu bilja (EPPO).

Sastavni dio posebnog nadzora predstavljaju i uzorci biljaka za sadnju *Actinidia* Lindl. uzeti od strane fitosanitarne inspekcije prilikom inspeksijske kontrole registrovanih subjekata i uvoza.

Program posebnog nadzora *Pseudomonas syringae* pv. *actinidiae* (bakterijski rak kivija), obuhvata:

- vizuelne preglede i u slučaju sumnje uzorkovanje sadnog materijala kivija u rasadnicima vrši fitosanitarna inspekcija;
- vizuelne preglede proizvodnih zasada kivija i u slučaju sumnje uzorkovanje vrši fitosanitarna inspekcija;
- vizuelne preglede sadnog materijala kivija na mjestima unošenja i u slučaju sumnje uzorkovanje vrši fitosanitarna inspekcija;
- vizuelne preglede sadnog materijala kivija u prodajnim vrtnim centrima i u slučaju sumnje uzorkovanje vrši fitosanitarna inspekcija.

Laboratorijska ispitivanja obavljaju se u fitosanitarnoj laboratoriji – laboratorija za bakteriologiju.

1.1.16 Posebni nadzor *Xylella fastidiosa*

Posebni nadzor se vrši radi sprječavanja unošenja i širenja štetnog organizma *Xylella fastidiosa* (Well and Raju) nad određenim biljem u skladu sa Pravilnikom o fitosanitarnim mjerama za sprječavanje unošenja i širenja bakterije *Xylella fastidiosa* (Wells et al.) („Službeni list CG“, broj 36/15), a posebnu pažnju obratiti na *Olea europea*, *Nerium oleander*, *Coffea* sp., *Polygala myrtifolia*, *Prunus* sp. (*P. dulcis*, *P. avium*, *P. cerasifera*).

Bakterija *Xylella fastidiosa* (Well and Raju) u Italiji izaziva ogromne štete na maslinama, brzo se širi tako da je dovela do sušenja velikog broja maslina, nad kojima se vrše fitosanitarne mjere uništavanja.

Program posebnog nadzora *Xylella fastidiosa* obuhvata:

- vizuelne preglede sadnog materijala od strane fitosanitarne inspekcije i uzorkovanje u slučaju sumnje;
- vizuelne preglede proizvodnih zasada (starih i novih) maslina (starih i novih komercijalnih zasada), ukrasnih stabala masline u parkovima i okućnicama, vrši odgovorno lice za sprovođenje programa i uzorkovanje u slučaju sumnje;
- vizuelne preglede sadnog materijala određenog bilja od strane fitosanitarne inspekcije prilikom obavljanja fitosanitarnog pregleda na mjestima unošenja i uzorkovanje u slučaju sumnje;
- vizuelne preglede sadnog materijala određenog bilja u prodajnim vrtnim centrima od strane fitosanitarne inspekcije i uzorkovanje u slučaju sumnje.

Vizuelne preglede biljaka na otvorenom polju obavljati tokom vegetacije, a optimalan im se smatra period od kraja proleća do početka jeseni.

Biljke u zaštićenom prostoru mogu se pregledati tokom cijele godine, u zavisnosti od vrste bilja i ciklusa proizvodnje.

Mlade biljke porijeklom iz zemalja u kojima je patogen prisutan, kao i mjesta višekratnog prispjeća pošiljki bilja, trebalo bi pregledati više od jednom tokom sezone, a prati se i populacija vektora u mjestima prispjeća međunarodnog saobraćaja tokom sezone.

Tokom pregleda treba obratiti pažnju na prisustvo simptoma na biljkama koji su najčešće nespecifični i mogu se lako pomiješati sa promjenama izazvanim nekim drugim faktorima, pri čemu tip simptoma zavisi od određenog bilja, starosti i perioda vegetacije, patogena, starosti infekcije i uslova spoljne sredine.

Simptomi se najčešće ispojavaju u vidu paleži lišća, hloroze, defolijacije, patuljivosti i sušenja pojedinih djelova, pri čemu prisustvo simptoma ne treba da bude jedini razlog za pregled i uzorkovanje jer su latentne infekcije česta pojava.

Drvenaste biljke bez simptoma treba uzorkovati tako što će se odabrati fiziološki zreli djelovi (grančice i lišće) u središnjem dijelu krošnje sa četiri strane, a uzorkovanje vršnih djelova u fazi aktivnog porasta treba izbjegavati.

Kod zeljastih biljaka uzorkuje se stablo i zrelo lišće.

Simptomatične biljke se uzorkuju na način da se odaberu još uvijek svježiji djelovi sa intenzivno ispoljenim simptomima, pri čemu treba izbjegavati već izumrle i potpuno isušene djelove.

Prilikom uzorkovanja pridržavati se opštih pravila (koristiti odgovarajući i dezinfikovani alat, uzeti podatke o mjestu i materijalu uzorkovanja, fotografisati simptome).

Uzorkovani materijal provjeriti na prisustvo insekata i otesanjem odstraniti pokretne forme, upakovati u zasebne vreće, zatvoriti i ne izlagati visokoj temperaturi kao ni direktnoj sunčevoj svjetlosti i u što kraćem roku dostaviti laboratoriji.

Izveštaj o vizuelnom pregledu treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda, nazivu sorte i količini sadnog materijala ili veličini zasada, fotografije i GPS koordinate kao dokaz o izvršenom pregledu.

1.1.17 Posebni nadzor *Citrus tristeza virus*

Posebni nadzor *Citrus tristeza virus* vrši se u cilju potvrde statusa štetnog organizma.

Nadzor se vrši nad biljem *Citrus L.*, *Fortunella Swingle*, *Poncirus Raf.* i njihovih hibrida, u proizvodnji i prometu sadnog materijala.

Uzimanje uzoraka bilja vrše fitosanitarni inspektori, a laboratorijska ispitivanja obavljaju se u fitosanitarnoj laboratoriji – laboratorija za virusologiju.

Sastavni dio ovog nadzora su uzorci iz uvoza u skladu sa godišnjim planom službenih kontrola. Troškovi laboratorijskog ispitivanja prilikom uvoza padaju na teret uvoznika.

1.1.18 Posebni nadzor vektora bakterije *Xylella fastidiosa*

Posebni nadzor vektora bakterije *Xylella fastidiosa* vrši se u cilju utvrđivanja njihovog prisustva i rasprostranjenosti. Osim širenja zaraženim sadnim materijalom bakterija *Xylella fastidiosa* se širi vektorima. Najznačajniji vektori bakterije su insekti iz familija *Cicadellidae* i *Cercopidae*.

Neke od vrsta utvrđenih kao prenosioci bakterije u Evropi su livadska pjenuša – *Phyllaenus spumarius*, *Euscelis lineolatus*, *Neophyllaenus campestris*, *Cicadella viridis* i dr.

Sastavni dio ovog nadzora su uzorci iz uvoza u skladu sa godišnjim planom službenih kontrola. Troškovi laboratorijskog ispitivanja prilikom uvoza padaju na teret uvoznika.

Zdravstvene preglede i ispitivanje uzoraka vrši odgovorno lice fitosanitarne laboratorije – laboratorija za entomologiju.

1.1.19. Posebni nadzor vektora *Citrus tristeza virusa*

Posebni nadzor vektora *Citrus tristeza virusa* vrši se u cilju utvrđivanja njihovog prisustva i rasprostranjenosti. Vektori virusa su biljne vaši, a najznačajniji vektor je *Toxoptera citricida*, koja se nalazi na listi II.A.I, ali je njeno prisustvo utvrđeno u Španiji i Portugaliji. Nadzor se vrši u zasadima citrusa.

Sastavni dio ovog nadzora su uzorci iz uvoza u skladu sa godišnjim planom službenih kontrola. Troškovi laboratorijskog ispitivanja prilikom uvoza padaju na teret uvoznika.

Zdravstvene preglede i ispitivanje uzoraka vrši odgovorno lice fitosanitarne laboratorije – laboratorija za entomologiju.

1.1.20. Posebni nadzor *Aleurocanthus spiniferus*

Vrsta *Aleurocanthus spiniferus* se nalazi na Listi II.A.I. i predstavlja veliku opasnost za proizvodnju citrusa na području Mediterana.

S obzirom da je prisustvo ovog štetnog organizma potvrđeno na teritoriji Crne Gore na lokalitetima u Bokokotorskom zalivu i na području Bara, veoma je važno sprovođenje posebnog nadzora nad ovim štetnim organizmom radi potvrde statusa ovog štetnog organizma na teritoriji Crne Gore i sprovođenja fitosanitarnih mjera.

Sastavni dio ovog nadzora su uzorci iz uvoza u skladu sa godišnjim planom službenih kontrola. Troškovi laboratorijskog ispitivanja prilikom uvoza padaju na teret uvoznika.

Zdravstvene preglede i ispitivanje uzoraka vrši odgovorno lice fitosanitarne laboratorije – laboratorija za entomologiju.

1.1.21. Posebni nadzor *Anthonomus eugeni*

Posebni nadzor obuhvata preglede biljaka domaćina radi utvrđivanja prisustva, po potrebi uzorkovanje u cilju potvrđivanja statusa.

Biljke domaćini:

- paprika /*Capsicum annuum*, *C. frutescens*
- plavi patlidžan /*Solanum melongena*;
- drugo bilje iz familije *Solanaceae*, uključujući krompir, paradajz, petuniju, duvan, daturu kojima se hrane odrasli.

Sastavni dio ovog nadzora su uzorci iz uvoza u skladu sa godišnjim planom službenih kontrola. Troškovi laboratorijskog ispitivanja prilikom uvoza padaju na teret uvoznika.

Zdravstvene preglede i ispitivanje uzoraka vrši odgovorno lice fitosanitarne laboratorije – laboratorija za entomologiju.

KOMPONENTA 1.2: MONITORING I FITOSANITARNE MJERE

Monitoring i fitosanitarne mjere sprovode se kroz: praćenje pojedinih štetnih organizama; zdravstvene preglede bilja, biljnih proizvoda i objekata pod nadzorom; prikupljanje uzoraka; laboratorijska ispitivanja i druge aktivnosti koje doprinose praćenju zdravstvenog stanja bilja, kao i utvrđivanju statusa pojedinih štetnih organizama na teritoriji Crne Gore.

1.2.1 Monitoring *Pepino mosaic virus*

Monitoring se vrši radi sprječavanja unošenja, utvrđivanja prisustva i sprječavanja širenja *Pepino mosaic virus* i vrši se kroz zdravstvene preglede u proizvodnji rasada paradajza i plodova paradajza uglavnom u zaštićenom prostoru.

Planirani broj uzoraka je 40.

Sastavni dio ovog nadzora su uzorci iz uvoza u skladu sa godišnjim planom službenih kontrola. Troškovi laboratorijskog ispitivanja prilikom uvoza padaju na teret uvoznika.

Zdravstvene preglede i ispitivanje uzoraka vrši odgovorno lice fitosanitarne laboratorije – laboratorija za virusologiju.

1.2.2 Monitoring *Dryocosmus kuriphilus*

Monitoring se vrši radi sprječavanja unošenja, širenja kestenove ose galice *Dryocosmus kuriphilus* Yasumatsu nad biljkama domaćinima.

Biljke domaćini su bilje i djelovi bilja roda *Castanea* Mill. namijenjeni sadnji, osim plodova i sjemena. Nadzor se vrši u rasadnicima gdje se uzgaja bilje roda *Castanea* Mill. namijenjeno za sadnju kao i u prodajnim centrima, prkupljanjem uzoraka i laboratorijskim ispitivanjima u skladu sa protokolom Evropske i mediteranske organizacije za zaštitu bilja (EPPO), kao i vizuelnim pregledima u šumama kesten na lokalitetima na području Barske i Kotorske opštine.

Sastavni dio monitoringa predstavljaju i uzorci biljaka za sadnju bilja roda *Castanea* Mill. uzeti od strane fitosanitarne inspekcije prilikom uvoza.

Troškovi laboratorijskog ispitivanja prilikom uvoza padaju na teret uvoznika.

Zdravstvene preglede i ispitivanje uzoraka vrši odgovorno lice fitosanitarne laboratorije – laboratorija za entomologiju.

1.2.3 Monitoring štetnih organizama u listopadnim i četinarskim šumama

Monitoring obuhvata zdravstvene preglede u listopadnim šumama od strane Uprave za šume u sklopu Plana zaštite šuma za 2017. godinu i laboratorijsku dijagnostiku u fitosanitarnoj laboratoriji - entomološka laboratorija sljedećih štetnih organizama: *Agrilus anxius* Gory, *Agrilus planipennis* Fairmaire.

Monitoring obuhvata zdravstvene preglede u četinarskim šumama od strane Uprave za šume u sklopu Plana zaštite šuma za 2017. godinu i laboratorijsku dijagnostiku u fitosanitarnoj laboratoriji - entomološka laboratorija sljedećih štetnih organizama: *Dendrolimus sibiricus* Chetverikov, *Monochamus* spp., *Pissodes* spp.

Sastavni dio ovog nadzora su uzorci iz uvoza u skladu sa godišnjim planom službenih kontrola. Troškovi laboratorijskog ispitivanja prilikom uvoza padaju na teret uvoznika.

Ispitivanje uzoraka vrši se u fitosanitarnoj laboratoriji – laboratorija za entomologiju.

1.2.4 Monitoring drvenog materijala za pakovanje porijeklom iz Kine

Monitoring obuhvata fitosanitarne preglede od strane fitosanitarnih inspektora i laboratorijska ispitivanja drvenog materijala za pakovanje na štetne organizme: *Anoplophora chinensis* i *Anoplophora glabripennis*, *Bursaphelenchus xylophilus* i *Monochamus* sp. određenih pošiljki porijeklom iz Kine.

Monitoring drvenog materijala za pakovanje obuhvata:

- vizuelne preglede drvenog materijala za pakovanje na graničnom prelazu Luka Bar od strane fitosanitarnih inspektora i
- uzimanje uzoraka radi laboratorijskih ispitivanja na prisustvo štetnih organizama.

Planirani uzorci će se uzimati uglavnom u Luci Bar kao najrizičnijem graničnom prelazu kada je u pitanju drveni materijal iz Kine, a ukoliko fitosanitarnim inspektorima na drugim graničnim prelazima pristigne pošiljka iz Kine, fitosanitarni inspektor vrši vizuelni pregled drvenog materijala za pakovanje, uzima uzorak.

Uzorkovanje se vrši tokom cijele godine.

Uzorci se uzimaju sa paleta, drveta, oblovene i drvenog materijala-ambalaže za pakovanje drugih proizvoda koji imaju oznaku u skladu sa ISPM 15, ali su oštećeni ili sa vidljivim znacima napada štetnih organizama, odnosno sa drvnog materijala koji je sumnjiv.

Troškovi laboratorijskih ispitivanja za determinaciju insekata u slučaju uvoza padaju na teret uvoznika.

Ispitivanje uzoraka vrši se u fitosanitarnoj laboratoriji – laboratorija za entomologiju.

1.2.5 Monitoring korovske biljke *Ambrosia artemisifolia* L. (spp)

Nastavlja se monitoring i utvrđivanje rasprostranjenosti korovske biljke *Ambrosia artemisifolia* L. i praćenje životnog ciklusa i obuhvata:

- obilazak terena, mapiranje populacija *Ambrosia artemisifolia* L., izvještavanje i alarmiranje nadležnih službi ili vlasnika posjeda na kojima je vrsta zabilježena;
- edukacija javnosti o *Ambrosia artemisifolia* L. (radionice za odabrane ciljne grupe);
- organizovanje akcija suzbijanja u periodu jun – jul - septembar (u zavisnosti od razvoja vegetacije); i
- gostovanje u medijima.

Ciljne grupe su:

- institucije nadležne za suzbijanje *Ambrosia artemisifolia* L. duž saobraćajnica (drumski putevi i šine): Putevi Crne Gore i Željeznica Crne Gore;
- institucije nadležne za suzbijanje *Ambrosia artemisifolia* L. na javnim površinama (parkovi i druge javne površine): opštine Crne Gore;
- mještani ili vlasnici posjeda na kojima je *Ambrosia artemisifolia* L. zabilježena;
- učenici, studenti, građani, volonteri i NVO.

1.2.6 Monitoring voćnih muva iz familija *Tephritidae* i *Drosophilidae*

Monitoring obuhvata: postavljanje klopki u proizvodnim zasadima voćnih vrsta koje su najznačajniji domaćini vinske mušice – *Drosophila suzukii*, trešnjine muve – *Rhagoletis cingulata*, orahove muve – *Rhagoletis completa*, *Bactrocera zonata*, *Bactrocera dorsalis* radi utvrđivanja njihovog prisustva i praćenje brojnosti; uzorkovanje plodova na prisustvo larvi; identifikaciju svih nađenih vrsta u cilju potvrđivanja statusa i sprovođenja fitosanitarnih mjera.

Sastavni dio ovog nadzora su uzorci iz uvoza u skladu sa godišnjim planom službenih kontrola. Troškovi laboratorijskog ispitivanja prilikom uvoza padaju na teret uvoznika.

Zdravstvene preglede i ispitivanje uzoraka vrši odgovorno lice fitosanitarne laboratorije – laboratorija za entomologiju.

KOMPONENTA 1.3: STALNI NADZOR NAD ŠTETNIM ORGANIZMIMA

Stalni nadzor nad štetnim organizmima se vrši na kulturama od nacionalnog interesa i osim zaštite zdravlja bilja doprinosi i proizvodnji zdravstveno bezbjedne hrane.

Korisnici ovog programa, poljoprivredni proizvođači imaju jasnu sliku o štetnim organizmima i mjerama borbe, što doprinosi smanjenju broja tretiranja odnosno upotrebe pesticida.

Vrši se stalni nadzor nad štetnim organizmima bilja, sa posebnim osvrtom na pojedine kulture koje su od izuzetnog značaja za Crnu Goru: maslina (muva masline/*Bactrocera oleae* Gmel.), citrusi (voćna muva/*Ceratitidis capitata* Wiedemann), vinova loza (c kade vinove loze - prenosiocice fitoplazmi) i krompir.

Pored primjene fitosanitarnih mjera stalni nadzor doprinosi praćenju i prognozi povećanja brojnosti populacije štetnih organizama, izvještajno prognozni program koji doprinosi zdravstvenoj zaštiti bilja (signaliziranje pravog momenta za tretiranje uz preporuku adekvatnih sredstava za zaštitu bilja).

1.3.1 Stalni nadzor *Bactrocera oleae* (muva masline)

Stalni nadzor obuhvata praćenje dinamike populacije muve masline postavljanjem klopki i uzorkovanjem plodova u proizvodnim zasadima maslina radi davanja preporuke proizvođačima o mjerama suzbijanja.

1.3.2 Stalni nadzor *Ceratitidis capitata* (voćna muva)

Stalni nadzor obuhvata praćenje dinamike populacije voćne muve postavljanjem klopki i uzorkovanjem plodova u proizvodnim zasadima citrusa radi davanja preporuke proizvođačima o mjerama suzbijanja.

1.3.3 Stalni nadzor cikada prenosioca fitoplazmi

Stalni nadzor cikade vinove loze obuhvata: praćenje dinamike populacije cikade *Scaphoideus titanus* koja je vektor fitoplazme zlatastog žutila vinove loze – *Flavescence doree* i polifagne cikade *Hyalesthes obsoletus*, pregledima proizvodnih zasada vinove loze; uzorkovanje i laboratorijska ispitivanja lastara vinove loze; molekularna ispitivanja cikada i simptomatskog lišća vinove loze.

Stalni nadzor cikada prenosioca *Stolbur* fitoplazme na krompiru, koja je utvrđena na teritoriji Crne Gore, obuhvata praćenje vektora: *Hyalesthes obsoletus*, *Reptalus quinquocostatus*, *R. panzeri* i *Euscelis incisus*, *Psammotettix alienus* (Mitrović i sar., 2015b) koji su već zabilježeni kao prirodni prenosioci 'Ca. P. solani' (Trivellone i sar., 2005; Riedle-Bauer i sar., 2006; Jović i sar., 2009; Cvrković 2010; Cvrković i sar., 2014).

Imajući u vidu da je u Crnoj Gori krompir po površinama najznačajnija ratarska kultura, a polazeći od ekonomskih posljedica inficiranosti biljaka krompira *Stolbur* fitoplazmom koji, između ostalog, podrazumijeva drastično smanjenje visine i kvaliteta prinosa, ovim nadzorom postiže se višestruka korist.

Zdravstvene preglede i ispitivanje uzoraka vrši odgovorno lice fitosanitarne laboratorije – laboratorija za entomologiju.

KOMPONENTA 1.4 HITNE FITOSANITARNE MJERE

Hitne fitosanitarne mjere obuhvataju praćenje pojave, kao i predlog mjera za suzbijanje štetnih organizama, procjenu mogućih šteta na bilju, biljnim proizvodima i objektima pod nadzorom, vršenje laboratorijskih ispitivanja uzetih uzoraka, kao i nabavku nedostajuće laboratorijske opreme i hem kalija, pravovremeno obavještanje putem medija, savjeta i objav jivanja stručnih publikacija o pojavi, širenju i načinu suzbijanja štetnih organizama, instrukcija i vodiča za sprovođenje hitnih fitosanitarnih mjera, troškove međunarodne saradnje i druge poslove. Naknada šteta se vrši u cilju smanjenja obima gubitaka na poljoprivrednim kulturama.

1.4.1 Akcioni plan *Rhynchophorus ferrugineus* (Oliver)

Realizacija akcionog plana za *Rhynchophorus ferrugineus* (Oliver) obuhvata:

- uništavanje napadnutih palmi u skladu sa tačkom 10 Naredbe o sprovođenju hitnih fitosanitarnih mjera radi sprječavanja širenja i suzbijanja crvenog surlaša palmi *Rhynchophorus ferrugineus*;
- zdravstveni pregledi palmi u obilježenom području u dijelu postavljanja feromonskih klopki i njihovih pregleda.

Fitosanitarne mjere nalaže fitosanitarna inspekcija uz ekspertsku podršku entomologa (Biotehnički fakultet, Fitosanitarna laboratorija – laboratorija za entomologiju), u skladu sa propisanim procedurama. Uprava je odgovorna za koordinaciju, informisanje i druge aktivnosti na realizaciji akcionog plana.

1.4.2 Ostale hitne fitosanitarne mjere

Ostale hitne fitosanitarne mjere koje se ne mogu predvidjeti obuhvataju mjere kao što su mjere radi sprječavanja najezde biljnih štetočina i slično.

U svrhu brzog reagovanja u situacijama neočekivane i iznenadne pojave štetnih organizama bilja, biljnih proizvoda i objekata pod nadzorom, koja se ne može predvidjeti i koja zahtijeva neodložno sprovođenje hitnih fitosanitarnih mjera, radi zaštite zdravlja bilja i sprječavanje nastanka većih ekonomskih šteta, izvršice se hitna nabavka potrebne opreme i materijala, odgovarajuće stručne aktivnosti na terenu, kao i usluge laboratorijskih ispitivanja.

Sprovođenje ovih aktivnosti zavisi od same situacije i zahtjeva koje u tom trenutku iznenadna situacija bude nalagala, a po uputstvima, nalogima i/ili rješenjima direktora Uprave.

1.4.3 Laboratorijska ispitivanja za sumnju na pojedine štetne organizme

Prilikom uzimanja uzoraka od strane fitosanitarne inspekcije, sa sumnjom na prisustvo štetnog organizma, vrši se identifikacija štetnih organizama u fitosanitarnoj laboratoriji, u skladu sa nalogom Uprave.

U slučaju potrebe, uzorci se šalju na potvrđivanje rezultata laboratorijskih analiza u laboratorije van Crne Gore.

Izveštaj o ispitivanju se dostavlja Upravi.

KOMPONENTA 1.5 STRUČNO USAVRŠAVANJE

Stručno usavršavanje administrativnog osoblja Uprava – Fitosanitarnog sektora, fitosanitarnih inspektora i lica odgovornih za zdravlje bilja odnosi se na primjenu novih propisa, laboratorijskih ispitivanja (molekularnih i drugih metoda) i procedura za štetne organizme i po potrebi drugo stručno usavršavanje iz oblasti zdravstvene zaštite bilja.

Period realizacije: Tokom cijele godine.

Finansiranje: Budžet Crne Gore - 126.392,50€.

Način kontrole:

Administrativnu kontrolu izvršavanja poslova vrši Uprava – Fitosanitarni sektor - Odsjek za zdravstvenu zaštitu bilja u skladu sa usvojenim procedurama za finansijsko upravljanje.

Nosioci posla:

- ovlaštene visoko školske ustanove vršenje javnih poslova - zdravstvena zaštita bilja;
- ovlašćeni pružaoci usluga;
- organ uprave nadležan za šume;
- fitosanitarna inspekcija;
- šumarska inspekcija.

Izveštaj treba da sadrži sljedeće podatke: naziv mjesta i datum izvođenja fitosanitarnog pregleda (mjere), ime vlasnika/držaoca bilja, biljnih proizvoda i objekata pod nadzorom, potvrdu o uzetim uzorcima i rezultate ispitivanja.

Dodatno o vizuelnom pregledu treba da sadrži podatke o mjestu i datumu vršenja pregleda, nazivu sorte i količini sadnog materijala ili veličini zasada, fotografije i GPS koordinate kao dokaz o izvršenom pregledu.

Nosioci poslova blagovremeno obavještavaju i izvještavaju Upravu – Fitosanitarni sektor - Odsjek za zdravstvenu zaštitu bilja o izvođenju programa po naznačenim fazama u skladu sa prijavom programa i o izvršenim poslovima u cilju vršenja administrativne kontrole obavljenog posla.

Nosioci poslova vlasniku/držaocu bilja, biljnih proizvoda i objekata pod nadzorom izdaju potvrdu o uzetim uzorcima i/ili za vršenje dijagnostičkog ispitivanja koja je data u Prilogu, koji je sastavni dio ovog programa.

Potvrda se izdaje u dva primjerka od kojih jedan ostaje kod vlasnika/držaoca bilja, biljnih proizvoda i objekata pod nadzorom, a drugi primjerak zadržava nosilac posla.

Nosioci posla, odgovorni za pravovremenost, efekte i sprovođenje programa, dostavljaju Upravi – Fitosanitarnom sektoru - Odsjeku za zdravstvenu zaštitu bilja izvještaje o sprovedenim mjerama.

Način plaćanja:

Na osnovu zaključenog ugovora, čiji sastavni dio su cijene laboratorijskih ispitivanja, plaćanje se vrši po ispostavljenom fakturi, dijelom avansno do 30% za pripremu ispitnih kapaciteta na osnovu dostavljenog izvještaja Upravi – Fitosanitarnom sektoru - Odsjeku za zdravstvenu zaštitu bilja za obavljeni posao.

Avansna uplata sredstava vrši se na osnovu opravdanog zahtjeva, a avansno uplaćena sredstva moraju se pravdati izvještajem kojim se dokazuje namjenska upotreba avansno odobrenih i uplaćenih sredstava. Nepravilne i neuredne fakture i izvještaji, kao i fakture i izvještaji bez kompletne prateće dokumentacije neće se razmatrati.

Finansijski rizik: U slučaju utvrđivanja prisustva štetnog organizma iz Komponenti programa 1.1 i 1.4 biće potrebno obezbijediti dodatna finansijska sredstva.

U slučaju da držaoci bilja zahtjevaju nadoknadu za vrjednost uzetog uzorka ista se nadoknađuje iz odgovarajućih programa.

Finansijski plan:

Komponente	Vrjednost 126.392,50€
1.1 Posebni nadzori nad štetnim organizmima	80.500,00
1.1.1 Posebni nadzor <i>Globodera pallida</i> i <i>Globodera rostochiensis</i>	6.000,00
1.1.2 Posebni nadzor <i>Bursaphelenchus xylophilus</i>	4.000,00
1.1.3 Posebni nadzor <i>Radopholus similis</i> Karssen	2.000,00
1.1.4 Posebni nadzor <i>Potato spindle tuber viroid</i>	2.500,00
1.1.5 Posebni nadzor <i>Synchytrium endobioticum</i> (Potato Wart Disease)	1.500,00
1.1.6 Posebni nadzor <i>Phytophthora ramorum</i>	3.000,00
1.1.7 Posebni nadzor <i>Gibberella circinata</i>	2.000,00
1.1.8 Posebni nadzor <i>Ralstonia solanacearum</i> i <i>Clavibacter michiganensis</i> subsp. <i>sepedonicus</i>	9.000,00
1.1.9 Posebni nadzor <i>Rhynchosporium ferrugineus</i>	1.000,00
1.1.10 Posebni nadzor <i>Anoplophora chinensis</i>	2.500,00
1.1.11 Posebni nadzor i fitosanitarne mjere <i>Anoplophora glabripennis</i>	12.000,00
1.1.12 Laboratorijska ispitivanja - <i>Anoplophora glabripennis</i>	3.000,00
1.1.13 Posebni nadzor <i>Epitrix cucumeris</i> , <i>Epitrix similis</i> , <i>Epitrix subcrinita</i> , <i>Epitrix tuberis</i>	3.000,00
1.1.14 Posebni nadzor <i>Xanthomonas campestris</i> pv. <i>pruni</i> i <i>Pseudomonas syringae</i> pv. <i>persicae</i>	7.000,00
1.1.15 Posebni nadzor <i>Pseudomonas syringae</i> pv. <i>actinidiae</i>	2.000,00
1.1.16 Posebni nadzor <i>Xylella fastidiosa</i>	5.000,00
1.1.17 Posebni nadzor Citrus tristeza virus	3.000,00

1.1.18 Posebni nadzor vektora bakterije <i>Xylella fastidiosa</i>	3.000,00
1.1.19 Posebni nadzor vektori Citrus tristeza virus-a	3.000,00
1.1.20 Posebni nadzor <i>Aleurocanthus spiniferus</i>	3.000,00
1.1.21 Posebni nadzor <i>Anthonomus eugeni</i>	3.000,00
1.2 Monitoring i fitosanitarne mjere	10.500,00
1.2.1 Monitoring <i>Pepino mosaic virus</i>	2.000,00
1.2.2 Monitoring <i>Dryocosmus kuriphilus</i>	1.000,00
1.2.3 Monitoring štetnih organizama u listopadnim i četinarskim šumama	3.000,00
1.2.4 Monitoring drvenog materijala za pakovanje porijeklom iz Kine	0,00
1.2.5 Monitoring korovske biljke <i>Ambrosia artemisifolia</i> L. (spp)	2.500,00
1.2.6 Monitoring voćnih muva iz familija <i>Tephritidae</i> i <i>Drosophilidae</i>	2.000,00
1.3 Stalni nadzori nad štetnim organizmima	11.000,00
1.3.1 Stalni nadzor <i>Bactrocera oleae</i> (muva masline)	3.000,00
1.3.2 Stalni nadzor <i>Ceratitis capitata</i> (voćna muva)	3.000,00
1.3.3 Stalni nadzor c kade prenosioca fitoplazmi	5.000,00
1.4 Hitne fitosanitarne mjere	20.392,50
1.4.1 Hitne fitosanitarne mjere: akcioni plan <i>Rhynchophorus ferrugineus</i>	10.000,00
1.4.2 Ostale hitne fitosanitarne mjere	5.000,00
1.4.3 Laboratorijska ispitivanja za sumnju na pojedine štetne organizme	5.392,50
1.5 Stručno usavršavanje	4.000,00

PROGRAM 2 PROGRAM PRAĆENJA SREDSTAVA ZA ZAŠTITU BILJA I NJIHOVIH REZIDUA I SREDSTAVA ZA ISHRANU BILJA

Cilj: Program praćenja sredstava za zaštitu bilja i njihovih rezidua i sredstava za ishranu bilja je podrška realizaciji Nacionalnog plana za održivu upotrebu sredstava za zaštitu bilja kao dio ukupnih aktivnosti za smanjenje rizika i negativnih efekata sredstava za zaštitu bilja na zdravlje ljudi i na životnu sredinu odnosno za postizanje održive upotrebe sredstava za zaštitu bilja kao i obezbjeđivanje proizvodnje i prometa bezbjedne hrane biljnog porijekla na teritoriji Crne Gore.

Pravni osnov: Zakon o sredstvima za zaštitu bilja („Službeni list CG”, br. 51/08 i 18/14), Zakon o bezbjednosti hrane („Službeni list CG”, broj 57/15) i podzakonska akta koja regulišu ove oblasti.

Odgovorna institucija: Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za bezbjednost hrane, sredstava za zaštitu bilja i sredstva za ishranu bilja.

Uključene institucije:

- ovlašćene laboratorije za vršenje poslova u oblasti bezbjednosti hrane;
- visoko školske ustanove iz oblasti zaštite bilja (sredstva za zaštitu bilja);
- fitosanitarna inspekcija;
- veterinarska inspekcija;
- sanitarna inspekcija odnosno inspekcija za bezbjednost hrane.

Aktivnosti:

KOMPONENTA 2.1: MONITORING REZIDUA PESTICIDA U HRANI BILJNOG I ŽIVOTINJSKOG PORIJEKLA

Monitoring rezidua pesticida omogućava sistematsko praćenje prisustva rezidua pesticida u hrani biljnog i životinjskog porijekla i sprovodi se u skladu sa objavljenim Programom monitoringa rezidua pesticida u hrani biljnog i životinjskog porijekla za 2017. godinu. Uzimanje uzoraka vrši se u skladu sa Pravilnikom o metodama uzorkovanja za utvrđivanje rezidua sredstava za zaštitu bilja („Službeni list CG”, broj 48/14).

Program se sprovodi u cilju procjene ugroženosti zdravlja stanovništva i primjene propisa, a u skladu sa propisanim nivoima rezidua pesticida utvrđenih Pravilnikom o maksimalnom nivou rezidua sredstava za zaštitu bilja na ili u bilju, biljnim proizvodima, hrani ili hrani za životinje („Službeni list CG”, br. 21/15 i 44/15).

Program će obezbijediti kontrolu i uvođenje visokih standarda sa ciljem obezbjeđivanja proizvodnje i prometa bezbjedne hrane, zaštite zdravlja ljudi i životne sredine, uz poštovanje dobre poljoprivredne prakse.

Odgovornost za pravovremenost, efekte i sprovođenje snosi: Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sredstva za zaštitu i ishranu bi ja i fitosanitarni informacijski sistem, fitosanitarna inspekcija, veterinarska inspekcija i sanitarna inspekcija odnosno inspekcija za bezbjednost hrane i ovlaštena pravna lica za vršenje laboratorijskih ispitivanja u oblasti bezbjednosti hrane – rezidue pesticida.

KOMPONENTA 2.2: MONITORING NITRATA U HRANI BILJNOG PORIJEKLA

Monitoring nitrata u hrani biljnog porijekla sprovodiće se u skladu sa objavjenim Programom monitoringa nitrata u hrani biljnog porijekla - lisnato povrće za 2017. godinu koji će omogućiti sistematsko praćenje maksimalno dozvoljenih količina nitrata.

Program će obezbijediti kontrolu i uvođenje visokih standarda sa ciljem obezbjeđivanja proizvodnje i prometa bezbjedne hrane i zaštite zdravlja ljudi, životne sredine, uz poštovanje dobre poljoprivredne prakse za pravilnu upotrebu sredstava za ishranu bi ja.

Program se sprovodi u cilju procjene ugroženosti zdravlja stanovništva, a u skladu sa Uredbom o maksimalno dozvoljenim količinama kontaminanata u hrani („Službeni list CG”, broj 48/16).

Uzorci prema vrsti, broju, porijeklu, sa maksimalno dozvoljenim količinama nitrata po vrstama povrća i vremenu uzimanja uzoraka dati su u Programu.

Uzorci se uzimaju sistemom slučajnog uzorka, a u skladu sa analizom rizika i na osnovu dosadašnjih dokaza o nivou nitrata, te njihovom uticaju na zdravlje stanovništva i u skladu sa Pravilnikom o bližem načinu i postupku uzimanja uzoraka za laboratorijsko ispitivanje zelene salate ili spanaća na nitrata („Službeni list CG”, broj 6/14).

Odgovornost za pravovremenost, efekte i sprovođenje snosi: Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sredstva za zaštitu i ishranu bi ja i fitosanitarni informacijski sistem, fitosanitarna inspekcija i ovlaštena pravna lica za vršenje laboratorijskih ispitivanja u oblasti bezbjednosti hrane.

KOMPONENTA 2.3: MONITORING ZEMLJIŠTA KAO OBJEKTA ZA PROIZVODNJU HRANE BILJNOG PORIJEKLA NA NIVOU PRIMARNE PROIZVODNJE

Uspješno upravljanje kadmijem kao kontaminantom, podrazumijeva primjenu niza praksi kroz jedan sveobuhvatni sistem.

Na zemljištu gdje su do sada u usjevima krompira pronađene visoke koncentracije kadmijuma, efekat mjera može biti manje vidljiv na kraći rok, ali je dobro upravljanje od presudne važnosti za kontrolu nivoa kadmijuma na duži rok.

Program će obezbijediti kontrolu i uvođenje standarda u upotrebi poljoprivrednog zemljišta sa ciljem obezbjeđivanja proizvodnje bezbjedne hrane, zaštite zdravlja ljudi i zaštite životne sredine, uz poštovanje dobre poljoprivredne prakse, bolju edukaciju poljoprivrednih proizvođača kroz uzorkovanje, i laboratorijska ispitivanja, a njegovo sprovođenje omogućit će uvođenje standarda u proizvodnji bezbjedne hrane.

Odgovornost za pravovremenost, efekte i sprovođenje snosi: Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sredstva za zaštitu i ishranu bi ja i fitosanitarni informacijski sistem, fitosanitarna inspekcija i ovlaštena pravna lica za vršenje laboratorijskih ispitivanja iz oblasti sredstva za ishranu bilja i bezbjednost hrane, kao i laboratorijska ispitivanja poljoprivrednog zemljišta.

KOMPONENTA 2.4: MONITORING ODREĐENIH KONTAMINANATA U HRANI I HRANI ZA ŽIVOTINJE NEŽIVOTINJSKOG PORIJEKLA

Monitoring određenih kontaminanata u hrani i hrani za životinje biljnog porijekla vrši se u cilju povećanja nivoa kontrole pojedinih vrsta hrane biljnog porijekla iz određenih zemalja zbog učestalih prijava putem RASFF-a i iz drugih izvora (*Uredba Komisije (EZ) br. 669/2009 od 24. jula 2009. o sprovođenju Uredbe (EZ) br. 882/2004 Evropskog parlamenta i Savjeta sa obzirom na povećan nivo službenih kontrola uvoza određene hrane za životinje i hrane neživotinjskoga porijekla i o izmjeni Odluke 2006/504/EZ*). Monitoring se sprovodi u cilju obezbjeđenja većeg nivoa kontrole hrane, zaštite zdravlja ljudi i životinja.

Odgovornost za pravovremenost, efekte i sprovođenje snosi: Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sredstva za zaštitu i ishranu bi ja i fitosanitarni informacijski sistem, fitosanitarna inspekcija i ovlaštena pravna lica za vršenje laboratorijskih ispitivanja iz oblasti bezbjednosti hrane.

KOMPONENTA 2.5: PROGRAM ZAŠTITE VOĆA SA MONITORINGOM REZIDUA PESTICIDA

Program zaštite voća sa monitoringom rezidua pesticida predstavlja jedan od važnih segmenata u tehnologiji gajenja voća odnosno voćarstva kao poljoprivredne grane koja je u stalnom porastu.

Imajući u vidu da su klimatski uslovi u Crnoj Gori povoljni za gajenje različitih voćnih vrsta, pri čemu njihovo gajenje otežavaju brojni štetni organizmi koji mogu značajno da utiču na smanjenje prinosa, neophodno je primjenjivati odgovarajuće mjere zaštite.

U tehnologiji zaštite bi ja jedna od glavnih mjera je primjena sredstava za zaštitu bilja (pesticida), radi očuvanja prinosa i kvaliteta.

Sredstva za zaštitu bilja moraju se pravilno primjenjivati jer u suprotnom može doći do negativnih posljedica u vidu njihovih rezidua u plodovima koje imaju negativan uticaj na zdravlje ljudi i životnu sredinu.

Pravilna primjena sredstava za zaštitu bilja omogućava izbjegavanje negativnih posljedica i obezbjeđuje proizvodnju bezbjedne hrane.

Program podrazumijeva praćenje zdravstvenog zasada voća i upotrebe sredstava za zaštitu bi ja.

Odgovornost za pravovremenost, efekte i sprovođenje snosi: Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sredstva za zaštitu i ishranu bilja i fitosanitarni informacijski sistem i ovlaštena visoko školske ustanove za vršenje poslova u oblasti zdravstvene zaštite bilja - fitofarmacija.

KOMPONENTA 2.6: PROGRAM ZAŠTITE POVRTARSKIH KULTURA SA MONITORINGOM REZIDUA PESTICIDA

Program zaštite povrtarskih kultura sa monitoringom rezidua pesticida obezbjeđuje povećan nivo kontrole povrća kao hrane biljnog porijekla.

Proizvodni prostori kao što je otvoreno polje ili zaštićeni prostor (platenici i staklenici) omogućavaju gajenje povrća tokom čitave godine. Ovakvi uslovi pogoduju razvoju štetnih organizama tokom čitave godine i ugrožavaju gajenje povrtarskih kultura.

Povrtarska proizvodnja sa visokim prinosima ne može se ostvariti bez zaštite od biljnih bolesti.

Zbog kratkog vegetacionog perioda i primjene sredstava za zaštitu bilja, ova proizvodnja je rizična u smislu mogućih rezidua upotrijebljenih sredstava za zaštitu bilja.

Radi sprječavanja pojave rezidua sredstava za zaštitu bilja, važna je njihova pravilna primjena radi očuvanja zdravlja ljudi i životne sredine.

Povrće se u ishrani ljudi koristi svakodnevno i u većim količinama, svježe, polupreradeno, a koriste se djelovi i/ili organi biljaka koji su pri upotrebi sredstava za zaštitu bilja direktno izloženi, a čovjek ishranom rizikuje da ih u organizam neželjeno unese.

Program podrazumijeva praćenje zdravstvenog zasada povrća i upotrebe sredstava za zaštitu bilja.

Odgovornost za pravovremenost, efekte i sprovođenje snosi: Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sredstva za zaštitu i ishranu bi ja i fitosanitarni informacijski sistem i ovlaštena visoko školske ustanove za vršenje poslova u oblasti zdravstvene zaštite bilja - fitofarmacija.

KOMPONENTA 2.7: PROGRAM INTEGRALNE ZAŠTITE BILJA

Integralna zaštita bilja obuhvata niz mjera i postupaka radi smanjene upotrebe sredstava za zaštitu bilja. Nehemijske ili nepesticidne mjere zaštite primjenjuju se preventivno prije pojave štetnih organizama, kao i radi smanjenja potencijalnih količina inokuluma kao uzročnika bolesti, mogućnosti razvoja infekcije. Hemijska zaštita se primjenjuje kada se nepesticidnim mjerama ne mogu spriječiti značajne štete koje utiču na količinu i/ili kvalitet prinosa.

Integralna zaštita bilja je dio integralne proizvodnje koji se odnosi na suzbijanje štetnih organizama i koristi aktualne i sveobuhvatne informacije o štetnim organizmima i njihovoj interakciji sa životnom sredinom.

Integralna zaštita bilja nije jedinstveni metod kontrole, već niz odluka koje se donose na osnovu evaluacije pojave štetnog organizma radi primjene najefikasnijih metoda koje ne ugrožavaju ekosistem, ljude i životnu sredinu.

Integralna zaštita bilja je optimalna kombinacija bioloških, biotehnoloških, hemijskih, agrotehničkih mjera ili mjera uzgoja bilja, pri čemu se upotreba sredstava za zaštitu bilja ograničava na najnužniju količinu potrebnu za zadržavanje populacije štetnih organizama ispod granice koja prouzrokuje neprihvatljivu štetu ili gubitak u prinosu i/ili kvalitetu - prag štetnosti.

Pravilna i pravovremena upotreba sredstava za zaštitu bilja koja se vrši radi zaštite poljoprivrednih kultura ujedno će obezbijediti dozvoljen nivo rezidua sredstava za zaštitu bilja u hrani.

Prethodnih godina proizvođači su imali značajne čak i potpune štete u proizvodnji, a jedan od razloga je i neadekvatna primjena sredstava za zaštitu bilja.

Program integralne zaštite bilja za 2017. godinu obuhvata pripremu i objavljivanje smjernica za integralnu zaštitu najmanje jedne kulture koje su usklađene sa propisima o sredstvima za zaštitu bilja, o zaštiti životne sredine i o dobroj poljoprivrednoj praksi.

Odgovornost za pravovremenost, efekte i sprovođenje snosi: Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sredstva za zaštitu i ishranu bilja i fitosanitarni informacijski sistem i ovlašćene visokoškolske ustanove za vršenje poslova u oblasti zdravstvene zaštite bilja - fitofarmacija.

KOMPONENTA 2.8: PROGRAM POST-REGISTRACIJSKE KONTROLE SREDSTAVA ZA ZAŠTITU BILJA

U skladu sa važećim propisima za registraciju sredstava za zaštitu bilja, sredstvo na tržištu treba da odgovara rješenju o registraciji. Promjene temperature, uslovi skladištenja, ambalaža i ostali faktori mogu uticati na kvalitet i njegova svojstva. Svaka promjena može dovesti do promjene efikasnosti sredstva ili opasnosti za ljude, životinje, bilje ili životnu sredinu. Postregistracijska kontrola formulacije sredstava za zaštitu bilja je jednako važna, kao i sam postupak registracije sredstava i predstavlja važnu komponentu u cjelokupnom procesu registracije i prometa sredstava za zaštitu bilja.

Program post-registracijske kontrole sredstava za zaštitu bilja omogućuje njihovo praćenje nakon izvršene registracije i sprovodi se radi kontrole dejstva i upotrebe sredstava za zaštitu bilja na teritoriji Crne Gore.

Sredstva za zaštitu bilja u procesu registracije treba da ispune propisane zahtjeve (fizičko hemijske osobine, toksikologija, uticaj na ciljane i ne ciljane žive organizme i druge propisane zahtjeve), a nakon registracije odnosno prilikom njihove upotrebe treba da daju očekivane efekte na štetne organizme, da nemaju negativan uticaj na zdravje ljudi, bilja i životinja i na životnu sredinu.

Nakon registracije sredstava za zaštitu bilja koja se nalaze u prometu treba da ispunjavaju uslove u skladu sa etkom i rješenjem o registraciji (sadržaj i količina aktivne supstance), kao i dodatne uslove za primjenu sredstava za zaštitu bilja zbog posebne ekološke osjetljivosti na određenim područjima (kraška područja), razlike u prehrambenim navikama stanovništva i pojave rezistentnosti.

Program obuhvata uzorkovanje registrovanih sredstava za zaštitu bilja i njihova laboratorijska ispitivanja.

Odgovornost za pravovremenost, efekte i sprovođenje snosi: Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sredstva za zaštitu i ishranu bilja i fitosanitarni informacijski sistem, fitosanitarna inspekcija i ovlašćena pravna lica za vršenje laboratorijskih ispitivanja iz oblasti sredstava za zaštitu bilja.

KOMPONENTA 2.9: HITNE MJERE U OBLASTI PRIMJENE SREDSTAVA ZA ZAŠTITU BILJA NA NIVOU PRIMARNE PROIZVODNJE

U svrhu brzog reagovanja u situacijama neočekivanih i iznenadnih pojava nebezbednih sredstava za zaštitu bilja kao i rezidua sredstava za zaštitu bilja kao posljedica njihove nepravilne upotrebe, koje se ne mogu predvidjeti, a koje zahtjevaju neodložno sprovođenje hitnih mjera radi zaštite zdravlja ljudi, bilja i životinja i radi zaštite životne sredine vršiče se odgovarajuće stručne aktivnosti (uzorkovanje, monitoring, neškodljivo uklanjanje sredstava za zaštitu bilja) na terenu, kao i druge aktivnosti i mjere predostrožnosti koje se odnose na sredstva za zaštitu bilja, radi smanjenja rizika po zdravlje ljudi, životinja, bilja i životne sredine.

Hitne mjere u oblasti primjene sredstava za zaštitu bilja na nivou primarne proizvodnje obuhvataju: sistematsko praćenje hrane biljnog porijekla na nivou primarne proizvodnje koja se koristi za ishranu ljudi i životinja kod proizvođača koji su registrovani od strane Uprave, uzimanjem uzoraka.

Uzorkovanje hrane biljnog porijekla će se uzimati u primarnoj proizvodnji, skladištima primarnih proizvoda, otkupnim mjestima, na pijacama (otvorenim prodajnim mjestima) i na graničnim prelazima na kojima je organizovana fitosanitarna inspekcija.

Programom je obuhvaćeno pravovremeno obavještanje putem medija, davanje savjeta, objavljivanje stručnih publikacija, instrukcija i vodiča za sprovođenje mjera.

Sprovođenje ovih aktivnosti zavisice od same situacije i zahtjeva koje u tom trenutku iznenadna situacija bude nalagala, a po uputstvima, nalogima i/ili rješenjima direktora Uprave.

Period realizacije: Tokom cijele godine.

Finansiranje: Budžet Crne Gore - **40.700,00 €**.

Način kontrole:

Administrativnu kontrolu izvršavanja poslova vrši Uprava - Odsjek za sredstva za zaštitu i ishranu bilja i fitosanitarni informacijski sistem u skladu sa usvojenim procedurama za finansijsko upravljanje.

Nosioci posla:

- ovlašćene ustanove za vršenje laboratorijskih ispitivanja u oblasti bezbjednosti hrane;
- ovlašćene visokoškolske ustanove za vršenje poslova u oblasti zdravstvene zaštite bilja;
- ovlašćene visokoškolske ustanove iz oblasti zaštite bilja (fitofarmacija);
- fitosanitarna inspekcija, veterinarska inspekcija i sanitarna inspekcija odnosno inspekcija za bezbjednost hrane;

Nosioci posla blagovremeno obavještavaju i izvještavaju upravu – Fitosanitarni sektor – Odsjek za bezbjednost hrane, sredstava za zaštitu bilja i sredstva za ishranu bilja o izvođenju programa po naznačenim fazama u skladu sa posebnim programima i o izvršenim poslovima, o izvođenju godišnjeg plana kontrole u skladu sa rokovima u cijem vršenju administrativne kontrole obavjenog posla. Izvještaj treba da sadrži sljedeće podatke: naziv mjesta i datum izvođenja mjere, ime vlasnika/držaoca bilja, biljnih proizvoda i objekata pod nadzorom, potvrdu o uzetim uzorcima i rezultate ispitivanja.

Nosioci posla vlasniku/držaocu bilja, biljnih proizvoda i objekata pod nadzorom izdaju potvrdu o uzetim uzorcima koja je data u Prilogu, koji je sastavni dio ovog programa.

Potvrda se izdaje u dva primjerka od kojih jedan ostaje kod subjekta poslovanja hranom, a drugi primjerak zadržava nosilac posla.

Nosioci posla su odgovorni za pravovremenost, efekte i sprovođenje programa.

Način plaćanja: Na osnovu zaključenog ugovora, čiji sastavni dio su cijene laboratorijskih ispitivanja gdje je to primjenjivo, plaćanje se vrši po ispostavljenoj fakturi za obavjen posao, dijelom se može vršiti avansno plaćanje do 30% za pripremu ispitnih kapaciteta na osnovu dostavljenog izvještaja/zahjtjeva Upravi – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sredstva za zaštitu i ishranu bilja i fitosanitarni informacioni sistem.

Avansna uplata sredstava vrši se na osnovu opravdanog zahjtjeva, a avansno uplaćena sredstva moraju se pravdati izvještajem kojim se dokazuje namjenska upotreba avansno odobrenih i uplaćenih sredstava. Nepravilne i neuredne fakture i izvještaji, kao i fakture i izvještaji bez kompletne prateće dokumentacije neće se razmatrati.

Finansijski rizik: U slučaju utvrđivanja nepravilnosti iz Komponenti programa 2.1, 2.2, 2.3 i 2.4 biće potrebno obezbijediti dodatna finansijska sredstva.

U slučaju da se zahtjeva nadoknada za vrijednost uzetog uzorka ista se nadoknađuje iz odgovarajućih programa.

Finansijski plan:

Komponente	Vrijednost 40.700,00€
2.1 Monitoring rezidua pesticida u hrani biljnog i životinjskog porijekla	12.000,00
2.2 Monitoring nitrata u hrani biljnog porijekla	1.500,00
2.3 Monitoring zemljišta kao objekta za proizvodnju hrane biljnog porijekla na nivou primarne proizvodnje	1.500,00
2.4 Monitoring određenih kontaminanata u hrani i hrani za životinje neživotinjskog porijekla	1.000,00
2.5 Program zaštite voća sa monitoringom rezidua pesticida	5.000,00
2.6 Program zaštite povrtarskih kultura sa monitoringom rezidua pesticida	5.000,00
2.7 Program integralne zaštite bilja	4.000,00
2.8 Program post-registracijske kontrole sredstava za zaštitu bilja	5.700,00
2.9 Hitne mjere u oblasti primjene sredstava za zaštitu bilja na nivou primarne proizvodnje	5.000,00

PROGRAM 3 PROGRAM KONTROLNIH ISPITIVANJA PROIZVODNJE SJEMENSKOG I SADNOG MATERIJALA I BILJNI GENETIČKI RESURSI

Cilj: Obezbeđivanje sertifikovanog, zdravstveno ispravnog sjemenskog i sadnog materijala poljoprivrednog bilja iz domaće proizvodnje uz korišćenje komparativnih prednosti područja na većim nadmorskim visinama što doprinosi razvoju sjevera Crne Gore, očuvanje biljnih genetičkih resursa i kontrola GMO.

Pravni osnov: Zakon o sjemenskom materijalu poljoprivrednog bilja ("Službeni list RCG", broj 28/06 i "Službeni list CG", br. 61/11 i 48/15), Zakon o sadnom materijalu ("Službeni list RCG", broj 28/06 i "Službeni list CG", br. 61/11 i 48/15), Zakon o genetički modifikovanim organizmima ("Službeni list CG", broj 22/08), Zakon o potvrđivanju međunarodnog ugovora o biljnim genetskim resursima za hranu i poljoprivredu ("Službeni list CG - Međunarodni ugovori", broj 03/10) i podzakonska akta koja regulišu ove oblasti.

Odgovorna institucija: Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sjeme, sadni materijal, zaštitu biljnih sorti, GMO i genetičke resurse.

Uključene institucije:

- ovlašćene visoko školske ustanove za vršenje poslova u oblasti sjemenskog i sadnog materijala poljoprivrednog bilja, biljne genetičke resurse i GMO;
- fitosanitarna inspekcija.

Aktivnosti:

KOMPONENTA 3.1: SJEMENSKA PROIZVODNJA KROMPIRA

Proizvodnjom sjemenskog materijala krompira može se baviti privredno društvo, odnosno drugo pravno lice ili preduzetnik odnosno proizvođač, koji je upisan u Registar proizvođača sjemenskog materijala i fizičko lice, na osnovu zaključenog ugovora o saradnji sa proizvođačem, a sjemenski materijal krompira proizveden u toj saradnji smatra se proizvodnjom proizvođača.

Proizvodnja sjemenskog materijala krompira podliježe obaveznoj stručnoj kontroli u skladu sa Zakonom o sjemenskom materijalu po joprivrednog bilja („Službeni list RCG", broj 28/06, "Službeni list CG", br. 61/11 i 48/15) i Pravilnika o proizvodnji i stavljanju u promet sjemenskog materijala krompira ("Službeni list CG", broj 8/15).

Stručnom kontrolom nad proizvodnjom sjemenskog materijala krompira utvrđuje se: porijeklo upotrijebljenog sjemena, vrsta, sorta i kategorija, autentičnost i čistoća vrste i sorte, prostorna izolacija, zdravstveno stanje usjeva, prisustvo korova, opšte stanje i razvoj usjeva, predusjev, primjena agrotehničkih mjera i očekivani prinos naturalnog sjemena.

Na osnovu izvršene stručne kontrole i dostavljenog izvještaja, Uprava – Odsjek za sjeme, sadni materijal, zaštitu biljnih sorti, GMO i genetičke resurse izdaje sertifikat o priznavanju sjemenskog usjeva čime proizvođač stiče pravo na doradu sertifikovanog sjemena i na izdavanje etikete u cilju stavljanja u promet sertifikovanog sjemenskog materijala krompira koji i u pogledu kvaliteta ispunjava propisane norme.

Dosljedna primjena svih mjera obezbijediće proizvodnju kvalitetnog sjemena krompira domaćeg porijekla, uz obezbijeđen stručni i zdravstveni nadzor.

Odgovornost za pravovremenost, efekte i sprovođenje snosi: Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sjeme, sadni materijal, zaštitu biljnih sorti, GMO i genetičke resurse i ovlaštene visoko školske ustanove za vršenje poslova u oblasti sjemenskog materijala po joprivrednog bilja i zdravstvene zaštite bilja.

KOMPONENTA 3.2: SJEMENSKA PROIZVODNJA ŽITA

Proizvodnjom sjemenskog materijala žita može se baviti privredno društvo, odnosno drugo pravno lice ili preduzetnik odnosno proizvođač, koji je upisan u Registar proizvođača sjemenskog materijala i fizičko lice, na osnovu zaključenog ugovora o saradnji sa proizvođačem, a sjemenski materijal žita proizveden u toj saradnji smatra se proizvodnjom proizvođača.

Proizvodnja sjemenskog materijala žita podliježe obaveznoj stručnoj kontroli i sprovodi se u skladu sa Zakonom o sjemenskom materijalu po joprivrednog bilja („Službeni list RCG", broj 28/06, "Službeni list CG", br. 61/11 i 48/15) i Pravilnika o proizvodnji i stavljanju u promet sjemenskog materijala žita ("Službeni list CG", broj 13/14).

Stručnom kontrolom nad proizvodnjom sjemenskog materijala žita utvrđuje se: porijeklo upotrijebljenog sjemena, vrsta, sorta i kategorija, autentičnost i čistoća vrste i sorte, prostorna izolacija, zdravstveno stanje usjeva, prisustvo korova, opšte stanje i razvoj usjeva, predusjev, primjena agrotehničkih mjera i očekivani prinos naturalnog sjemena.

Na osnovu izvršene stručne kontrole i dostavljenog izvještaja, Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sjeme, sadni materijal, zaštitu biljnih sorti, GMO i genetičke resurse izdaje sertifikat o priznavanju sjemenskog usjeva čime proizvođač stiče pravo na doradu sertifikovanog sjemena i na izdavanje etikete u cilju stavljanja u promet sjemenskog materijala žita koji i u pogledu kvaliteta ispunjava propisane norme. Dosljedna primjena svih mjera obezbijediće proizvodnju kvalitetnog sjemena žita domaćeg porijekla, uz obezbijeđen stručni i zdravstveni nadzor.

Odgovornost za pravovremenost, efekte i sprovođenje snosi: Uprava – Odsjek za sjeme, sadni materijal, zaštitu biljnih sorti, GMO i genetičke resurse i ovlaštene visoko školske ustanove za vršenje poslova u oblasti sjemenskog materijala poljoprivrednog bilja i zdravstvene zaštite bilja.

KOMPONENTA 3.3: PROGRAM KONTROLNOG ISPITIVANJA SJEMENSKOG MATERIJALA

Kontrolna ispitivanja sjemenskog materijala obuhvata ispitivanje kvaliteta kroz monitoring kvaliteta sjemenskog materijala od strane ovlaštene laboratorije.

Kontrolna ispitivanja sjemena vrše se na dostavljenim uzorcima sjemenskog materijala iz prometa, a u skladu sa planom uzorkovanja za fitosanitarne inspektore koji vrše uzorkovanje.

Kontrolna ispitivanja sjemena doprinose poboljšanju sistema sertifikacije, a ujedno i kvaliteta sjemenskog materijala koji se nalazi u prometu što je važno jer od momenta proizvodnje do prodaje protekne duži vremenski period prilikom čega može doći do umanjenja kvaliteta.

Odgovornost za pravovremenost, efekte i sprovođenje snosi: Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sjeme, sadni materijal, zaštitu biljnih sorti, GMO i genetičke resurse, fitosanitarna inspekcija i ovlaštene visoko školske ustanove za vršenje laboratorijskih poslova u oblasti sjemenskog materijala poljoprivrednog bilja i zdravstvene zaštite bilja.

KOMPONENTA 3.4: PROGRAM KONTROLNOG ISPITIVANJA SADNOG MATERIJALA

Kontrolna ispitivanja sadnog materijala obuhvata ispitivanje kvaliteta kroz monitoring kvaliteta sadnog materijala od strane ovlaštene laboratorije.

Kontrolna ispitivanja sadnog materijala vrše se na dostavljenim uzorcima sadnog materijala iz prometa, a u skladu sa planom uzorkovanja za fitosanitarne inspektore.

Kontrolna ispitivanja sadnog materijala doprinose poboljšanju sistema sertifikacije, a ujedno i kvalitetu sadnog materijala koji se nalazi u prometu.

Ovo je naročito važno jer ukoliko od momenta nabavke do prodaje protekne duži vremenski period prilikom čega može doći do umanjenja kvaliteta.

Odgovornost za pravovremenost, efekte i sprovođenje snosi: Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sjeme, sadni materijal, zaštitu biljnih sorti, GMO i genetičke resurse, fitosanitarna inspekcija i ovlaštene visoko školske ustanove za vršenje laboratorijskih poslova u oblasti sadnog materijala poljoprivrednog bilja i zdravstvene zaštite bilja.

KOMPONENTA 3.5: PROGRAM BILJNIH GENETIČKIH RESURSA

Očuvanje genetičkih resursa u biljnoj proizvodnji vrši se inventarizacijom, *in situ* i *ex situ* konzervacijom, proučavanjima, kao i formiranjem kolekcija i registara i sličnih aktivnosti koje doprinose čuvanju njihovog očuvanja.

Očuvanje biološkog diverziteta je veoma važno za poljoprivrednu proizvodnju jer pruža sigurnost u proizvodnji hrane kroz: identifikaciju i inventarizaciju genetičkih resursa na terenu; podršku farmerima za uzgoj genetičkih resursa poljoprivrednog bilja; prikupljanje materijala i genetička proučavanja, karakterizaciju i formiranje genetičkog registra, formiranje kolekcija i slično, kao i čuvanje kolekcija, publikovanje i razmjena naučnih rezultata, uključivanje u međunarodne organizacije.

Odgovornost za pravovremenost, efekte i sprovođenje snosi: Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sjeme, sadni materijal, zaštitu biljnih sorti, GMO i genetičke resurse i ovlaštene visoko školske ustanove za vršenje poslova u oblasti sjemenskog materijala po joprivrednog bilja (banka biljnih gena).

KOMPONENTA 3.6: PROGRAM KONTROLNOG ISPITIVANJA SJEMENSKOG I SADNOG MATERIJALA NA GMO

Budući da se GMO-i svakodnevno primjenjuju u naučnim istraživanjima i proizvodnji hrane, a istovremeno mogu predstavljati opasnost po biodiverzitet i zdravlje ljudi, ovaj program omogućava uspostavljanje i primjenu sistema kojim se osiguravaju i sprovode odgovarajuće mjere zaštite u cilju sigurnog prekograničnog prenosa, provoza, upotrebe, namjernog uvođenja u životnu sredinu i

stavljanja GMO-a ili proizvoda koji sadrže GMO na tržište, kao i u oblasti reproduktivnog GM biljnog materijala ili proizvoda koji sadrže, sastoje se ili su dobiveni od GMO, u skladu sa usvojenim planom kontrole ili monitoringom.

KOMPONENTA 3.7 PROGRAM KONTROLNOG ISPITIVANJA MATIČNIH STABALA SADNOG MATERIJALA

Matične biljke koriste se za umnožavanje, proizvodnju reproduktivnog sadnog materijala, podizanje zasada ili kao reprodukcioni sadni materijal za proizvodnju sadnica.

Održavanje kvalitetnih i zdravstveno ispravnih matičnih biljaka je veoma važno za poljoprivrednu proizvodnju jer pruža sigurnost u proizvodnji reproduktivnog sadnog materijala koji se koristi za zasnivanje zasada.

Kontrolna ispitivanja matičnih stabala sadnog materijala doprinosi kontroli kvaliteta matičnih stabala kao uslova za dobijanje kvalitetnog reproduktivnog sadnog materijala.

Kontrolna ispitivanja vrše se nad obi ježenim matičnim stablima i dostavljenim uzorcima.

Odgovornost za pravovremenost, efekte i sprovođenje snosi: Uprava – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sjeme, sadni materijal, zaštitu biljnih sorti, GMO i genetičke resurse, fitosanitarna inspekcija i ovlašćene visoko školske ustanove za vršenje laboratorijskih poslova u oblasti sadnog materijala i zdravstvene zaštite bilja.

Period realizacije: Tokom cijele godine.

Finansiranje: Budžet Crne Gore - **30.000,00 €**.

Način kontrole: Administrativnu kontrolu izvršavanja poslova vrši Uprava – Fitosanitarni sektor - Odsjek za sjeme, sadni materijal, zaštitu biljnih sorti, GMO i genetičke resurse u skladu sa usvojenim procedurama za finansijsko upravljanje.

Nosioci posla:

- ovlašćene visoko školske ustanove za vršenje poslova u oblasti sjemenskog i sadnog materijala poljoprivrednog bilja, biljne genetičke resurse i GMO;
- fitosanitarna inspekcija.

Nosioci posla blagovremeno obavještavaju i izvještavaju Odsjek o izvođenju programa po naznačenim fazama u skladu sa prijavom programa i o izvršenim poslovima u kojima vršenja administrativne kontrole obavljaju.

Obavještenje treba da sadrži sljedeće podatke: naziv mjesta, datum izvođenja mjere, ime vlasnika bilja, biljnih proizvoda i objekata pod nadzorom, potvrdu o uzetim uzorcima i rezultate ispitivanja.

Nosioci poslova vlasnik bilja, biljnih proizvoda i objekata pod nadzorom izdaju potvrdu o uzetim uzorcima koja je data u Prilogu ovog programa.

Potvrda se izdaje u dva primjerka od kojih jedan ostaje kod subjekta kod kojeg se sprovodi program odnosno monitoring ili kontrolna ispitivanja, a drugi primjerak zadržava nosilac posla.

Način plaćanja: Na osnovu zaključenog ugovora, čiji sastavni dio su cijene laboratorijskih ispitivanja gdje je to primjenjivo, plaćanje se vrši po ispostavljenoj fakturi, dijelom avansno do 30% za pripremu ispitnih kapaciteta na osnovu dostavljenog izvještaja Upravi – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sjeme, sadni materijal, zaštitu biljnih sorti, GMO i genetičke resurse za obavljene posao.

Avansna uplata sredstava može se vršiti na osnovu opravdanog zahtjeva, a avansno uplaćena sredstva moraju se pravdati izvještajem kojim se dokazuje namjenska upotreba avansno odobrenih i uplaćenih sredstava.

Nepravilne i neuredne fakture i izvještaji, kao i fakture i izvještaji bez kompletne prateće dokumentacije neće se razmatrati.

Finansijski rizik: U slučaju utvrđivanja nepravilnosti iz Komponenti programa 3.4 biće potrebno obezbijediti dodatna finansijska sredstva.

U slučaju da se zahtjeva nadoknada za vršenje uzetog uzorka ista se nadoknađuje iz odgovarajućih programa.

U slučaju da za komponente 3.1 i 3.2 dođe do odstupanja odnosno povećanja projektovanih površina finansijska sredstva se proporcionalno umanjuju do visine predviđenih sredstava po pojedinim komponentama.

Finansijski plan:

Komponente	Vrijednost 30.000,00 €
3.1 Sjemenska proizvodnja krompira: Procijenjeno je da će se proizvodnja sjemenskog krompira odvijati na površini od 80 ha, za sprovođenje stručne kontrole na ovim površinama neophodna su sredstva u iznosu od 23.200,00 €, od čega je 40% (9.280,00€) učešće Uprave – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sjeme, sadni materijal, zaštitu biljnih sorti, GMO i genetičke resurse , a 60% (13.920,00€) učešće proizvođača	9.280,00
3.2 Sjemenska proizvodnja žita: Procijenjeno je da će se proizvodnja sjemenskih žita odvijati na površini od 40 ha, za sprovođenje stručne kontrole na ovim površinama neophodna su sredstva u iznosu od 3.200,00 €, od čega je 40% (1.280,00€) učešće Uprave – Fitosanitarni sektor – Odsjek za sjeme, sadni materijal, zaštitu biljnih sorti, GMO i genetičke resurse , a 60% (1.920,00€) učešće proizvođača	1.280,00
3.3 Program kontrolnog ispitivanja sjemenskog materijala	3.500,00
3.4 Program kontrolnog ispitivanja sadnog materijala	2.640,00
3.5 Program biljnih genetičkih resursa	4.000,00
3.6 Program kontrolnog ispitivanja sjemenskog i sadnog materijala na GMO	1.000,00
3.7 Program kontrolnog ispitivanja matičnih stabala sadnog materijala	8.300,00

PROGRAM 4
MATERIJALI ZA POSEBNE NAMJENE (KLOPKE, EX TEMPORE TESTOVI ZA ŠTETNE ORGANIZME, HEMIKALIJE, MAMCI)

Cilj: Obezbjedivanje implementacije Programa fitosanitarnih mjera

Odgovorna institucija: Uprava – Fitosanitarni sektor

Aktivnosti:

Program uključuje obezbjeđivanje stalne rezerve neophodnih materijala: klopke, *ex tempore* testovi za štetne organizme, hemikalije, mamci i drugi potrebni materijali i oprema, radi blagovremenog izvršavanja Programa fitosanitarnih mjera i ispunjavanja već preuzetih mjera definisanih programom, a naročito u odnosu na hitne fitosanitarne mjere i krizne situacije čiji se obim i vrijeme ispitivanja ne može predvidjeti - obezbjeđivanje kontinuiranog i nesmetanog obavljanja programa u smislu pravovremenog uzimanja uzoraka, terenskih obilazaka (nedostajući materijal, gorivo i drugi operativni troškovi) i ostalih poslova iz nadležnosti Uprave – Fitosanitarnog sektora.

Period realizacije: Tokom cijele godine.

Finansiranje: Budžet Crne Gore - 3.000,00 €.

Način plaćanja: Na osnovu zahtjeva, zaključenog ugovora, po rješenju, po ispostavljenoj fakturi, dostavljenom izvještaju Upravi – Fitosanitarnom sektoru za obavljene posao gdje je to primjenjivo.

Uplata sredstava vrši se na osnovu opravdanog zahtjeva, a uplaćena sredstva moraju se pravdati izvještajem kojim se dokazuje namjenska upotreba avansno odobrenih i uplaćenih sredstava. Nepravilne i neuredne fakture, kao i fakture bez kompletne prateće dokumentacije neće se razmatrati.

Finansijski rizik: U slučaju nepredvidive situacije biće potrebno obezbijediti dodatna finansijska sredstva.

Finansijski plan:

Komponente	Vrijednost €
4. Materijali za posebne namjene (klopke, <i>ex tempore</i> testovi za štetne organizme, hemikalije, mamci)	3.000,00

PROGRAM 5
TEHNIČKA I ADMINISTRATIVNA PODRŠKA IMPLEMENTACIJI PROGRAMA

Cilj: Obezbjedivanje implementacije Programa fitosanitarnih mjera

Odgovorna institucija: Uprava – Fitosanitarni sektor

Nosilac posla: Uprava – Fitosanitarni sektor

Aktivnosti:

Sprovođenje Programa fitosanitarnih mjera uključuje i ispunjavanje već preuzetih brojnih međunarodnih obaveza IPPC, EPPO, UPOV, ECPGR, WTO, implementaciju Programa pristupanja Crne Gore Evropskoj Uniji, implementaciju Strategije Crne Gore za transpoziciju i implementaciju pravne tekovine Evropske unije za poglavlje 12 - Bezbjednost hrane, veterinarska i fitosanitarna politika sa Opštim akcionim planom i Posebnim akcionim planom za suzbijanje i iskorjenjivanje klasične kuge svinja, pregovarački proces sa EU i drugih preuzetih obaveza kroz stalna ili povremena radna tijela i komisije, kao i za dodatne troškove harmonizacije zakonodavstva sa Acquis EU, usluge prevođenja i dr.;

Pristupanje Crne Gore Evropskoj uniji ima za posljedicu uvođenje novina u svakodnevnu praksu, što je uslov za implementaciju niza mjera fitosanitarne politike koje nameću potrebu dodatnog osposobljavanja i angažovanja ljudskih resursa.

Brojni su zadaci u oblasti harmonizacije zakonodavstva sa Acquis communautaire EU, a posebno u kvalitetnoj primjeni nove zakonske regulative, kao i zahtjevi sprovođenja evropskih i međunarodnih projekata koji nameću dodatne finansijske obaveze koje se ne mogu predvidjeti.

Ovi procesi i reforme traže saradnju sa najširim krugom korisnika.

Ovaj program ima višestruku namjenu usmjerenu ka:

- sprovođenju obaveza u EU integracijama: Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, Programa pristupanja Crne Gore Evropskoj Uniji, implementaciju Strategije Crne Gore za transpoziciju i implementaciju pravne tekovine Evropske unije za poglavlje 12 - Bezbjednost hrane, veterinarska i fitosanitarna politika sa Opštim akcionim planom i Posebnim akcionim planom za suzbijanje i iskorjenjivanje klasične kuge svinja, pregovarački proces sa EU i drugih preuzetih obaveza kroz stalna ili povremena radna tijela i komisije, kao i za dodatne troškove harmonizacije zakonodavstva sa Acquis EU, usluge prevođenja i dr.;
- saradnja Crne Gore sa međunarodnim organizacijama koje su od značaja za razvoj fitosanitarnog sektora i realizacija međunarodnih projekata u fitosanitarnom sektoru;
- angažovanju stručnjaka iz oblasti informatike za uspostavljanje IT sistema iz zemlje i inostranstva i aktivnosti u tijelima koje su predviđene zakonima i prenešenim nadležnostima;
- jačanju administrativnih i institucionalnih kapaciteta kroz dodatnu obuku kadra, podršku kreativnih kadrova i modernizaciju postojeće i nabavku nove opreme, podršku procesima akreditacije, informatičku podršku i dr.;
- obezbjeđivanju kontinuiranog i nesmetanog obavljanja programa u smislu pravovremenog uzimanja uzoraka, terenskih obilazaka (nedostajući materijal, gorivo i drugi operativni troškovi) i ostalih poslova iz nadležnosti Uprave – Fitosanitarnog sektora;
- odnosima sa javnošću (štampanje promotivnih materijala, flajera i sl.) u sprovođenju fitosanitarne politike i predstavljanju procesa pristupanja EU.

Period realizacije: Tokom cijele godine.

Finansiranje: Budžet Crne Gore - **20.000,00 €**.

Način plaćanja: Na osnovu zahtjeva, zaključenog ugovora, po rješenju, po ispostavljenom fakturi, dostavljenom izvještaju Uprava – Fitosanitarni sektor za obavljene posao.

Uplata sredstava vrši se na osnovu opravdanog zahtjeva, a uplaćena sredstva moraju se pravdati izvještajem kojim se dokazuje namjenska upotreba avansno odobrenih i uplaćenih sredstava.

Nepravilne i neuredne fakture, kao i fakture bez kompletne prateće dokumentacije neće se razmatrati.

Finansijski plan:

Komponente	Vrijednost €
4. Tehnička i administrativna podrška implementaciji programa	20.000,00

SPROVOĐENJE PROGRAMA, PRAĆENJE I KONTROLA

2. Uprava – Fitosanitarni sektor vrši administrativnu kontrolu nad realizacijom Programa fitosanitarnih mjera za 2017. godinu kroz praćenje i kontrolu načina izvršavanja mjera, rokova, broja uzoraka, vođenja evidencije i načina obavještanja o preduzetim mjerama, u toku samog sprovođenja ili naknadno, provjerom vjerodostojnosti dostavljene dokumentacije, na terenu, kod držaoca bilja kod kojih su izvršene mjere iz programa.

Pojedine mjere iz ovog programa (poslovi od javnog interesa), sprovode se na osnovu ugovora između Uprave – Fitosanitarnog sektora i vršioca javnih poslova, u skladu sa posebnim zakonima, kojima se bliže uređuje oblast, metode i uslovi pod kojima se vrše javna ovlašćenja, evidencije, prava, obaveze i odgovornosti vršioca javnih poslova i dr.

Subjekti koji sprovode mjere iz ovog programa moraju voditi propisane evidencije, registre i baze podataka u skladu sa zakonima i propisima donesenim na osnovu zakona.

STRUČNE KOMISIJE I EKIPE

3. Za sprovođenje pojedinih mjera iz ovog programa mogu se u određenim slučajevima formirati stručne komisije (hitne mjere: zdravstvena zaštita bilja/sinhronizacija rada na suzbijanju štetnih organizama i bezbjednost hrane).

Takođe, komisija se formira i za utvrđivanje visine naknade štete uništenog ili na drugi način uklonjenog bilja, biljnih proizvoda i drugih objekata pod nadzorom u skladu sa zakonom.

Predviđena je izrada planova suzbijanja određenih štetnih organizama, analize rizika, vodiča i uputstava za sprovođenje mjera iz ovog programa, angažovanje eminentnih predavača iz zemlje i inostranstva u cilju edukacije i praćenja savremenih trendova iz fitosanitarne oblasti, troškovi međunarodne saradnje, kao i jačanje administrativnih kapaciteta same uprave.

NAKNADA ZA ŠTETE UNIŠTENOG ILI NA DRUGI NAČIN UKLONJENOG BILJA, BILJNIH PROIZVODA I DRUGIH OBJEKATA POD NADZOROM

4. Za uništeno ili na drugi način uklonjeno bilje, biljne proizvode i druge objekte pod nadzorom usljed izvršenja naređenih fitosanitarnih mjera, držaocu bilja, biljnih proizvoda i drugih objekata pod nadzorom pripada naknada štete u skladu sa zakonom, na osnovu procjene stručne komisije.

5. Ovaj program objaviće se u "Službenom listu Crne Gore".